

UNIVERSITATEA TITU MAIORESCU

ȘCOALA DOCTORALĂ - DREPT

TEZĂ DE DOCTORAT

**RĂSPUNDEREA CIVILĂ DELICTUALĂ PENTRU
PREJUDICIUL ECOLOGIC**

- REZUMAT -

Conducător științific:

Prof. univ. Dr. IOSIF R. URS

Doctorand:

DONIGA ANISIA TEODORA

București

2020

CUPRINSUL REZUMATULUI

1. Cuprinsul tezei.....1
2. Conținutul și structura tezei.....8
3. Concluzii și propuneri *de lege ferenda*.....53
4. Bibliografie.....65

1. CUPRINSUL TEZEI

ABREVIERI.....	1
CONSIDERAȚII INTRODUCȚIVE.....	3
1.DREPTUL LA UN MEDIU SĂNĂTOS ȘI ECHILIBRAT ECOLOGIC.....	8
1.1: Evoluție istorică.....	8
1.2: Obiectul dreptului la un mediu sănătos.....	14
1.3: Conținutul dreptului la un mediu sănătos.....	16
1.3.1: Componenta procedurală.....	17
A)Dreptul la informare.....	18
B)Dreptul de participare la luarea deciziilor privind mediul.....	23
C)Dreptul de acces la justiție.....	25
D)Dreptul de asociere în organizații pentru protecția mediului.....	28
1.3.2: Componenta materială.....	31
2.FUNDAMENTUL ȘI PRINCIPIILE RĂSPUNDERII CIVILE DELICTUALE PENTRU PREJUDICIILE ECOLOGICE.....	35
2.1. Fundamentul răspunderii civile delictuale.....	35
2.1.1. Răspunderea subiectivă.....	35
2.1.2. Răspunderea pentru prejudiciile cauzate de lucruri în general.....	37
2.1.3. Răspunderea obiectivă centrată pe ideile de risc și de garanție.....	39
2.1.4. Particularitățile răspunderii obiective în dreptul mediului.....	41
2.2: Principiul precauției.....	43
2.3: Principiul prevenției.....	54
2.4: Principiul „poluatorul plătește”.....	61
2.4.1: Poluatorul.....	63
2.4.2: Costul poluării.....	70

2.5: Concluzii.....	72
3.FAPTA ILICITĂ.....	74
3.1: Considerații introductive.....	74
3.2: Delimitări conceptuale.....	75
3.2.1: Delictul și cvasidelictul în dreptul civil.....	77
3.2.3: Elementele de bază ale faptei ilicite.....	80
3.2.4: Definiție.....	82
3.3: Caracterul ilicit al faptei.....	83
3.3.1: Încălcarea dreptului obiectiv.....	84
3.3.2: Încălcarea regulilor de morală.....	87
3.3.3: Rolul jurisprudenței în delimitarea caracterului ilicit al faptei.....	88
3.4: Clasificarea faptelor ilicite civile.....	89
3.4.1: Faptele comisive (acțiuni).....	89
3.4.2: Faptele omisive (inacțiuni).....	92
a.Faptele omisive proprii.....	93
b.Faptele omisive improprii (comisive prin omisioane).....	94
3.5: Particularități ale faptei ilicite în dreptul mediului.....	98
3.5.1: Fapte ilicite reglementate de Directiva nr. 2004/35/CE.....	102
3.5.1.1: Încălcarea dreptului la un mediu sănătos.....	103
3.5.1.2: Clasificarea faptelor ilicite conform Directivei nr. 2004/35/CE.....	104
a)Fapte care atrag răspunderea obiectivă.....	104
b)Fapte care atrag răspunderea subiectivă.....	106
4.PREJUDICIUL.....	107
4.1: Noțiunea de prejudiciu.....	107
4.2: Caracterele prejudiciului.....	108
4.3: Categoriile de prejudicii reparabile.....	114
4.3.1: Prejudiciul patrimonial și prejudiciul moral.....	114
4.3.2: Prejudiciul previzibil și prejudiciul imprevizibil.....	117
4.3.3: Prejudiciul instantaneu și prejudiciul succesiv.....	117

4.3.4: Categoriile inedite de prejudicii reglementate de Codul civil.....	117
4.4: Noțiunea de prejudiciu ecologic.....	119
4.5: Clasificarea prejudiciilor ecologice.....	123
4.5.1: Prejudiciul ecologic lato sensu și prejudiciul ecologic stricto sensu.....	124
4.5.2: Categoriile inedite de prejudicii ecologice reparabile în dreptul mediului.....	124
4.5.3: Prejudiciile ecologice pure și prejudiciile ecologice prin ricoșeu.....	126
4.6: Particularitățile prejudiciului ecologic pur.....	127
4.6.1: Probleme privind certitudinea prejudiciului ecologic.....	127
4.6.2: Probleme privind caracterul personal al prejudiciului ecologic.....	132
4.7: Gravitatea prejudiciului ecologic pur.....	136
5.RAPORTUL DE CAUZALITATE.....	140
5.1: Considerații introductive.....	140
5.2: Particularități ale cauzalității în dreptul civil.....	141
5.3: Clarificări conceptuale.....	144
5.4: Teorii propuse în sistemul de drept continental.....	147
5.4.1: Sistemul echivalenței condițiilor.....	147
5.4.2: Sistemul cauzei proxime.....	148
5.4.3: Sistemul eficacității.....	149
5.4.4: Sistemul cauzei adecvate.....	151
5.4.5: Sistemul cauzalității necesare.....	153
5.5: Teorii propuse în sistemul de drept anglo-saxon.....	155
5.5.1: Realismul american.....	155
5.5.2: Analiza lingvistică.....	156
5.5.3 : Doctrina juriștilor-economiști.....	158
5.5.4: Algoritmul NESS.....	160
5.5.5: Supradeterminarea.....	162
5.5.6: Cauza preemptivă.....	163
5.5.7: Dezagregarea.....	165

5.5.8: Dublele omisiuni dependente.....	167
5.6: Tendințe noi în practica judiciară.....	168
5.6.1: Cauzalitatea probabilistică.....	169
5.7. Studiu de caz – raportul de cauzalitate în jurisprudența CEDO și CJUE.....	171
5.8. Concluzii.....	176
6.VINOVĂȚIA.....	178
6.1: Importanța vinovăției în angajarea răspunderii civile delictuale.....	178
6.2: Terminologie.....	179
6.3: Noțiuni.....	181
6.4: Elementele vinovăției.....	182
6.4.1: Elementul intelectual.....	182
6.4.2: Elementul volitiv.....	184
6.5: Formele vinovăției.....	185
6.5.1: Intenția directă.....	185
6.5.2: Intenția indirectă.....	185
6.5.3: Culpă cu prevedere.....	186
6.5.4: Culpă simplă.....	187
6.5.5: Gradele culpei.....	188
6.6: Criteriile de apreciere a culpei.....	189
6.7: Specificul vinovăției în cazul răspunderii civile delictuale pentru prejudiciile ecologice.....	193
6.7.1. Răspunderea obiectivă pentru prejudiciile ecologice la nivel european.....	193
6.7.2. Răspunderea obiectivă pentru prejudiciile ecologice în dreptul național.....	194
6.7.3. Particularitățile răspunderii civile obiective.....	196
6.7.4. Studiu de caz – răspunderea obiectivă în jurisprudența CJUE.....	198
6.8. Concluzii.....	200
7.CAUZELE CARE ÎNLĂTURĂ RĂSPUNDEREA CIVILĂ DELICTUALĂ.....	202

7.1. Înlăturarea răspunderii în absența caracterului ilicit al faptei.....	202
7.1.1. Legitima apărare.....	202
7.1.2. Starea de necesitate.....	209
7.1.3. Îndeplinirea unei activități impuse ori permise de lege.....	214
7.1.3.1: Permisivitatea legii.....	214
7.1.3.2: Ordinul legii.....	215
7.1.3.3: Ordinul superiorului.....	215
7.1.4. Exercițarea unui drept subiectiv.....	217
7.1.4.1: Abuzul de drept.....	218
A) Limitele externe (obiective).....	220
B) Limitele interne (subiective).....	221
7.1.5. Consimțământul victimei.....	223
7.2: Înlăturarea răspunderii în absența vinovăției.....	228
7.2.1. Minorii.....	229
7.2.2. Interziții judecătorești.....	229
7.2.3. Persoanele lipsite vremelnic de discernământ.....	230
7.2.4. Obligația subsidiară de indemnizație a persoanei lipsite de discernământ.....	232
7.3: Înlăturarea răspunderii în absența raportului de cauzalitate.....	235
7.3.1. Forța majoră.....	235
7.3.2. Cazul fortuit.....	237
7.3.3. Fapta victimei și fapta terțului.....	238
7.4: Cauze de înlăturare a răspunderii prevăzute în Directiva nr. 2004/35/CE.....	238
7.4.1: Forța majoră.....	238
7.4.2: Starea de necesitate.....	239
7.4.3: Fapta terțului.....	240
7.4.4: Ordinul superiorului.....	241
8. DEPĂȘIREA INCONVENIENȚELOR NORMALE DE VECINĂTATE.....	242
8.1: Comparație între abuzul de drept și încălcarea	

inconvenientelor normale de vecinătate.....	244
8.2: Particularități ale prejudiciului în relațiile de vecinătate.....	246
8.3: Problema „pre-ocupării”.....	250
8.4: Particularități ale vinovăției în relațiile de vecinătate.....	252
8.5: Considerații privind subiectele răspunderii.....	254
8.6: Sancțiunea inconvenientelor anormale de vecinătate.....	255
9.EFECTELE RĂSPUNDERII CIVILE DELICTUALE.....	259
9.1: Efectele răspunderii civile delictuale în dreptul comun.....	259
9.1.1: Raportul juridic al răspunderii civile delictuale.....	261
9.1.2: Subiectele răspunderii civile delictuale.....	263
9.1.3: Răspunderea solidară.....	263
9.1.4: Principiile răspunderii civile reparatorii.....	267
9.1.4.1: Principiul reparării integrale a prejudiciului.....	267
9.1.4.2: Principiul reparării în natură a prejudiciului.....	270
9.1.5: Repararea prejudiciului prin echivalent bănesc.....	272
9.1.5.1: Repararea prejudiciilor cauzate sănătății și integrității corporale a victimei.....	277
A) Repararea componentei patrimoniale.....	277
B) Repararea componentei nepatrimoniale.....	279
9.1.5.2: Repararea prejudiciilor cauzate victimelor directe și indirecte prin deces.....	280
A) Repararea prejudiciului cauzat victimei directe, care apoi a decedat.....	280
B) Repararea prejudiciului cauzat victimelor indirecte (prin ricoșeu).....	282
9.1.6: Prescripția extinctivă.....	286
9.1.7: Raportul dintre despăgubirea civilă și ajutorul social.....	288
9.1.8: Raportul dintre despăgubirea civilă și asigurare.....	290
A) Ipoteza în care autorul faptei este titularul unei asigurări pentru răspunderea civilă delictuală.....	290
B) Ipoteza în care victima prejudiciului este titularul asigurării.....	291
a) Asigurarea de bunuri.....	291

b)Asigurarea de persoane.....	292
9.2: Efectele răspunderii civile delictuale pentru prejudiciile ecologice.....	293
9.2.1: Subiectele răspunderii.....	293
9.2.2: Acțiunea de prevenire.....	296
9.2.3: Acțiunea de reparare.....	300
9.2.4: Suportarea costurilor.....	306
9.2.5: Prescripția extinctivă și decăderea.....	309
CONCLUZII FINALE.....	311
BIBLIOGRAFIE.....	319

2. CONȚINUTUL ȘI STRUCTURA TEZEI

1. Dreptul la un mediu sănătos și echilibrat ecologic

Lucrarea noastră debutează cu un capitol dedicat dreptului la un mediu sănătos și echilibrat. Din punct de vedere istoric, acest drept fundamental a cunoscut o evoluție sinuoasă, fiind acceptat cu reticență în peisajul juridic internațional, mai întâi sub forma unui deziderat, propus prin instrumente de *soft law* precum Declarația de la Stockholm (1972) și Declarația de la Rio (1992), apoi sub forma elementelor sale procedurale, în Convenția de la Aarhus (1998), pentru a fi ulterior recunoscut ca un veritabil drept material în Carta drepturilor fundamentale ale Uniunii Europene și consacrat oficial prin Tratatul de la Lisabona (2007).¹

Din punct de vedere al **obiectului său juridic**, dreptul la un mediu sănătos reunește trei coordonate principale: *protecția mediului* (evitarea acelor activități nocive care ar putea cauza un prejudiciu), *conservarea mediului* (exploatarea rațională a resurselor naturale ținând cont de capacitatea acestora intrinsecă de regenerare) și *ameliorarea mediului*

¹ Pentru mai multe detalii, a se vedea Anca Jeanina Niță, *Constituționalizarea dreptului la un mediu sănătos și accesul la justiție în probleme de mediu*, Pandectele Săptămânale, nr. 5/2012; Mircea Duțu, *Despre necesitatea recunoașterii și semnificațiile dreptului fundamental al omului la un mediu sănătos*, Dreptul, nr. 9-12/1990; Mircea Duțu, *Posibile evoluții și involuții constituționale în domeniul protecției mediului, din perspectiva de revizuire a legii fundamentale a României*, Pandectele Române, nr. 8/2013, sursă: www.sintact.ro

(implementarea de măsuri proactive pentru îmbunătățirea calitativă și cantitativă a ecosistemelor). Din perspectiva **obiectului său material**, am încercat o definiție a noțiunii de „mediu înconjurător”, pornind de la premisa că, în cele mai multe cazuri, definiția variază în funcție de actul normativ sau de domeniul de reglementare, putând avea accepțiuni mai restrânse ori mai largi. Pentru necesitățile lucrării noastre am apreciat că mediul reprezintă „*ansamblul factorilor (naturali sau creați prin activități umane) care acționează asupra condițiilor de viață și existență ale omului (societății).*”²

În ceea ce privește **conținutul** său, am constatat că dreptul la un mediu sănătos prezintă un aspect dual, concretizându-se sub forma unei componente procedurale și a unei componente materiale. La rândul său, **componenta procedurală** se prefigurează sub patru coordonate principale, reglementate de Convenția de la Aarhus:

- dreptul de acces la informația privind mediul;
- dreptul de a fi consultat în procesul de luare a deciziilor privind dezvoltarea politicii, legislației și a actelor administrative cu caracter general având ca obiect mediul;
- dreptul de a se adresa, direct sau prin intermediul organizațiilor pentru protecția mediului, autorităților administrative sau judecătorești în probleme de mediu;
- dreptul de asociere în organizații pentru protecția mediului.

² Mircea Duțu, Andrei Duțu, *Dreptul mediului*, Ediția 4, Ed. C.H. Beck, București, 2014, p. 83

Pentru fiecare dintre aceste coordonate am realizat o analiză a cadrului legislativ european (alcătuit din directive), apoi a instrumentelor prin care acestea au fost transpuse în dreptul intern (legi, ordonanțe de guvern și norme metodologice). După o succintă prezentare a particularităților fiecărei componente procedurale, am oferit câte un exemplu din jurisprudența CJUE prin care acestea s-au aplicat în practică și prin care s-au soluționat anumite aspecte problematice din interpretarea textului legal.

În primul rând, pentru a-și forma o impresie corectă și completă despre starea mediului înconjurător și despre potențialele riscuri pe care le-ar putea genera anumite activități periculoase, particularilor trebuie să li se permită *accesul la informațiile de mediu*. Întrucât informațiile relevante se află adesea în posesia unui număr restrâns de persoane, din considerente de transparență, revine autorităților publice obligația de a face disponibile aceste date publicului interesat prin mijloace adecvate. Se pune accent îndeosebi pe metodele de difuzare prin mass-media sau în format electronic. Dreptul la informare nu are însă un caracter absolut, el putând suferi anumite limitări, de obicei atunci când el intră în conflict cu un interes general sau particular superior. Dintre aceste ipoteze, cea mai problematică interferență apare aceea cu secretul profesional al operatorului. Însă CJUE a rezolvat această problemă prin aplicarea de la caz la caz a unui test al proporționalității, care

pune în balanță interesul comercial al poluatorului cu interesul publicului de a preveni un prejudiciu ecologic.³

În cel de-al doilea rând, nu este suficient ca publicul să aibă acces la date corecte și complete despre mediu, ci acestuia trebuie să i se acorde și *posibilitatea de a avea inițiativă* în urma respectivei informări. Ori de câte ori se dorește adoptarea unui act normativ în materie ecologică, sau implementarea unui proiect cu risc potențial asupra mediului, este necesar ca publicului să îi fie aduse la cunoștință detaliile relevante și să i se permită să își exprime punctul de vedere. Ulterior, decizia privind mediul va ține cont în mod obligatoriu și de contribuția particularilor.

În cel de-al treilea rând, statele sunt obligate să asigure persoanelor interesate *posibilitatea de recurs* în fața unei instanțe judecătorești sau a unui alt organism jurisdicțional independent, pentru a contesta, pe fond și din punct de vedere procedural, legalitatea oricărei decizii, acțiuni sau omisiuni care contravine celor două prerogative explicate mai sus. Recursul trebuie să asigure o remediere adecvată și efectivă, inclusiv sub forma unei hotărâri judecătorești, când este cazul, care să fie obiectivă, echitabilă, pronunțată într-un termen rezonabil și care să nu coste foarte mult. Jurisprudența CJUE a confirmat inclusiv legitimarea procesuală activă a

³ CJUE, Hotărârea din 16 decembrie 2010 (cauza C-266/09), *Stichting Natuur en Milieu, Vereniging Milieudefensie, Vereniging Goede Waar & Co. c. College voor de toelating van gewasbeschermingsmiddelen en biociden, fost College voor de toelating van bestrijdingsmiddelen*, comentată în Ana Ileana Dușcă, *Precizări ale Curții de Justiție a Uniunii Europene referitoare la dreptul omului la un mediu sănătos*, Pandectele Române, nr. 10/2011, sursă: www.sintact.ro

organizațiilor neguvernamentale, cât timp acestea pot justifica un „interes suficient”.⁴

Nu în ultimul rând, o importantă coordonată procedurală este posibilitatea particularilor de *a se asocia sub forma organizațiilor neguvernamentale* care militează pentru protecția mediului, cu respectarea condițiilor de organizare și funcționare a acestor entități din dreptul intern.

Din punct de vedere al **componentei materiale**, am învederat că dreptul la un mediu sănătos, deși omis în Convenția pentru apărarea drepturilor și a libertăților fundamentale (1950), a făcut obiectul unor interpretări creative în jurisprudența CJUE. Astfel, dreptul la un mediu sănătos s-a conturat pe cale pretoriană prin interpretarea extensivă a unor drepturi deja consacrate în Convenție, precum dreptul la viață, dreptul la proprietate și dreptul oricărei persoane la respectarea vieții private, familiale și a domiciliului său.⁵ Acest raționament inductiv a fost numit în literatura de specialitate „protecție prin ricoșeu”,⁶ întrucât Curtea considera că dreptul la un mediu sănătos era o reflexie a unora din componentele

⁴ CJUE, Hotărârea din 15 octombrie 2009 (cauza C-263/08), *Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsförening c. Stockholms kommun genom dess marknämnd*

⁵ Dintre spețele de referință care au fost pronunțate de CEDO în domeniu amintim: cauza *Guerra și alții c. Italiei* (19 februarie 1998) care a avut ca obiect emisiile nocive ale unei uzine chimice, cauza *McGinley și Egan c. Marii Britanii* (9 iunie 1998) privind expunerea soldaților britanici la radiații nucleare, cauza *Arrondelle c. Regatului Unit*, Cererea nr. 7889/77 - Decizia de admisibilitate din 15 iulie 1980, cauza *Lopez Ostra c. Spaniei*, Cererea nr. 16798/1990 (9 decembrie 1994), precum și cauza *Tătar și Tătar c. României* (27 ianuarie 2009), prima condamnare a statului român în această materie.

⁶ M. Duțu, A. Duțu, *op. cit.*, p. 123

drepturilor deja reglementate, iar ocrotirea sa constituia o protejare indirectă a însuși dreptului recunoscut în mod oficial.

În prezent, am ilustrat că dreptul la un mediu sănătos este consacrat în mod expres în art. 35 din Constituția României.

2. Fundamentul și principiile răspunderii civile delictuale pentru prejudiciile ecologice

Cel de-al doilea capitol al tezei noastre începe cu o analiză succintă a **fundamentului** răspunderii civile delictuale. Într-o primă etapă, am explicat mecanismul clasic al **răspunderii subiective**, concretizat în jurul noțiunii de *culpă* (în sensul de vinovăție, imputabilitate), pornind de la premisa că numai individul care, culpabil, a cauzat un prejudiciu altei persoane, poate fi tras la răspundere pentru fapta păgubitoare cu sprijinul forței coercitive a statului. Atitudinea psihică a autorului față de fapta sa reprezintă, în cadrul teoriilor subiective, criteriul esențial care va determina aplicarea sau nu a unei sancțiuni civile, relevând totodată concepția preponderent moralistă a vremii față de ideea de răspundere. Cu timpul, însă, această viziune rigidă asupra răspunderii civile a cedat în fața cerințelor unei societăți aflate în plină evoluție tehnologică. Tendința consacrată în dreptul civil contemporan pune accentul pe o **răspundere obiectivă**, independentă de culpă, mai ales în cazul prejudiciilor cauzate de lucruri sau de activități potențial periculoase, motiv pentru care, în anumite situații, autorul poate fi sancționat și în absența condiției vinovăției.

Literatura de specialitate a încercat să fundamenteze răspunderea obiectivă pe diverse teorii:

- **teoria riscului-profit**, care statuează că acela care obține un profit din exploatarea unui lucru trebuie să suporte și repararea pagubelor care sunt o consecință a acelei activități (unde se află câștigul, trebuie să se regăsească și pierderea, mai precis în patrimoniul exploitantului);
- **teoria riscului creat**, potrivit căreia persoana care desfășoară o activitate periculoasă este obligată să răspundă pentru pericolul introdus în societate, indiferent dacă aceasta a obținut sau nu un profit;
- **teoria riscului de autoritate**, conform căreia dacă o persoană își exercită autoritatea asupra mai multor subalterni, ea va fi obligată și la repararea prejudiciilor cauzate de activitatea acestor subalterni (unde este autoritatea se află și riscul);
- **teoria garanției**, potrivit căreia operatorul economic care decide să deruleze o activitate potențial periculoasă este dator să garanteze că această activitate nu va avea repercusiuni negative asupra altor persoane, a patrimoniilor și intereselor acestora, ori asupra mediului înconjurător.

În ultimele trei decenii, însă, s-a constatat din ce în ce mai mult că răspunderea civilă, fie ea subiectivă sau obiectivă, nu este întru totul aptă să acopere plaja variată de riscuri la care omul se expune în contextul evoluției tehnologice necontrolate. Spre deosebire de teoria clasică a răspunderii, care se baza pe un prejudiciu cert, tangibil și evaluabil din

punct de vedere al întinderii sale, noua răspundere ***fundamentată pe principiile precauției și prevenției*** propune luarea de măsuri pentru a evita prejudicii încă neproduse, incerte, dar posibile.⁷

Principiile răspunderii civile delictuale pentru prejudiciile ecologice reprezintă idei călăuzitoare a căror vocație este de a unifica politica de mediu la un nivel decizional tripartit: național, comunitar și internațional. Scopul lor este de a responsabiliza atitudinea statelor și a operatorilor economici individuali, creând un echilibru între dezvoltarea tehnică a rasei umane și nevoia de a ghida această creștere pe un drum cât mai puțin distructiv pentru mediul în care trăim.

După un scurt istoric al consacării sale pe plan internațional, am analizat **principiul precauției** prin prisma elementelor sale definitorii. În primul rând, acest principiu este orientat către prevenirea unui ***prejudiciu eventual și incert***, în situațiile în care nivelul cunoașterii din momentul analizei riscului nu poate confirma sau infirma caracterul potențial dăunător al unei activități, iar studiile științifice oferă rezultate contradictorii. În cel de-al doilea rând, ***prejudiciul preconizat trebuie să fie de mare amploare, ireversibil și perpetuu***, cu potențialul de a afecta areale geografice întinse, un grup mare de persoane sau chiar umanitatea în ansamblul ei. Cea de-a treia coordonată esențială a principiului precauției este ***proporționalitatea***. Factorii de decizie chemați să evalueze

⁷ A se vedea Mircea Duțu, *Răspunderea pentru viitor*, Pandectele Române, nr. 6/2015, sursă: www.sintact.ro; Mircea Duțu, *Impactul ecoglobalizării asupra dreptului. De la dreptul mediului, la dreptul ecosferei*, Revista Română de Dreptul Mediului, nr. 2/2009

riscul unei activități trebuie să pună în balanță costul prezent, tangibil al măsurilor de prevenție cu valoarea reparațiilor și penalizărilor ipotetice la care ar putea fi obligați în caz de producere a prejudiciului. Cea de-a patra coordonată o constituie existența unui **risc concret**, deoarece răspunderea nu poate fi antrenată în baza unor simple supoziții, ci ea trebuie să se sprijine pe un minim de cunoștințe de specialitate, să aibă o anumită bază științifică și să denote o anumită probabilitate a producerii prejudiciului, chiar dacă aceasta este scăzută. În final, am învederat că răspunderea întemeiată pe principiul precauției este o formă de **răspundere obiectivă**, independentă de culpă. În finalul secțiunii dedicate acestui principiu am realizat o analiză a cauzei *Tătar c. României*, prima speță în care CEDO a invocat principiul precauției drept temei al sancționării prejudiciului ecologic. În continuare, am analizat comparativ două hotărâri judecătorești pronunțate în dreptul intern, având ca obiect poluarea electromagnetică generată de antenele GSM, spețe care au oferit soluții diametral opuse privind admisibilitatea principiului precauției ca temei juridic al răspunderii.⁸

⁸ Judecătoria Sectorului 1 București, sentința nr. 864/2009, 24 iunie 2009, comentată în M.N. Costin, C.M. Costin, *Răspunderea civilă preventivă – studiu de caz*, în Pandectele Române nr. 1/2010, sursă: www.legalis.ro și Curtea de Apel Iași, Secția civilă, decizia nr. 251 din 10 iunie 2011, în *Jurisprudență comentată*, Curierul Judiciar, nr. 7-8/2011 (cu notă de Lucian Arnăutu). Pentru o viziune de ansamblu asupra jurisprudenței românești în domeniul poluării electromagnetice cauzate de antenele GSM, a se consulta și Anca Ileana Dușcă, Daniel Ghiță, *Curtea de Apel Craiova. Din nou despre poluarea electromagnetică*, Pandectele Române, nr. 5/2011, sursă: www.sintact.ro; Mircea Dușu, *Probleme juridice privind contenciosul legat de riscul sanitar și de mediu al câmpurilor electromagnetice și de implantarea/demontarea antenelor de telefonie mobilă GSM*, Pandectele Române, nr. 5/2017, sursă: www.sintact.ro

Principiul prevenției s-a materializat pentru prima oară pe cale jurisprudențială, în spețe precum *disputa topitoriei Trail* din anul 1961 dintre SUA și Canada, ulterior fiind consacrat la nivel legislativ în instrumente de reglementare cu caracter special (directive adoptate în domenii de activitate considerate periculoase). Din punct de vedere al caracteristicilor sale definitorii, am subliniat mai întâi faptul că, spre deosebire de principiul precauției, principiul prevenției reglementează un ***prejudiciu viitor și cert***, care poate fi evaluat în prezent și ale cărui consecințe negative pot fi înlăturate prin luarea unor măsuri în timp util. În cel de-al doilea rând, o coordonată esențială este și noțiunea de ***pericol iminent***. Din punct de vedere temporal, există două momente în care prevenția apare ca necesară: anterior demarării activității periculoase (caz în care prevenția se axează pe înlăturarea riscului producerii unui accident ecologic) și în intervalul de timp dintre producerea accidentului și materializarea unui prejudiciu (caz în care prevenția urmărește împiedicarea producerii efectelor faptei ilicite). Cea de-a treia particularitate este ***gradul de precizie mai mare al cunoștințelor științifice*** din domeniu, precum și ***o mai largă experiență*** în situații similare. Baza de cunoștințe mai amplă facilitează elaborarea de statistici, studii și proceduri standard, fapt care facilitează evitarea prejudiciilor ecologice. Cea de-a patra coordonată a prevenției o constituie ***proporționalitatea***, în sensul că factorii de decizie care impun îndeplinirea anumitor condiții de către operatorii economici trebuie să atingă un echilibru între nevoia de a preveni incidentele prejudiciabile și nevoia de a încuraja inițiativa și progresul tehnic. Nu în ultimul rând, prevenția se va realiza printr-un set de ***măsuri prompte și adecvate*** prin natura lor a înlătura riscul de mediu. În finalul acestei secțiuni, am

analizat câteva instrumente ale prevenției, reglementate în dreptul intern (precum studiul de impact asupra mediului, evaluarea riscului, autorizația de mediu etc.).

Principiul „poluatorul plătește” a izvorât din teoria economică potrivit căreia costurile necesare combaterii poluării trebuie să fie internalizate; mai precis, cheltuielile cu măsurile de prevenire și reparare a prejudiciului ecologic rezultat din comercializarea unui bun trebuie să fie suportate de fabricant și incluse în costurile de producție. Aceste sarcini nu pot fi suportate de societate, nici prin asumarea lor de către particularii direct prejudiciați, nici prin înaintarea contravalorii acestora de către stat (de pildă, prin acordarea de subvenții).⁹ După un scurt istoric al evoluției sale legislative, am analizat cele două coordonate ale acestui principiu – poluatorul și costul poluării. Într-o accepțiune restrictivă, „**poluator**” poate fi considerat numai operatorul instalației care a cauzat prejudiciul, însă în sens larg, această noțiune poate include chiar consumatorul, care suportă în prețul de piață al produsului final cheltuielile cu prevenirea poluării. De asemenea, am ilustrat solidaritatea pasivă dintre operatori din perspectiva Convenției de la Lugano (1993). Pentru o interpretare extensivă a noțiunii de poluator am efectuat un studiu de caz privind *naufragiul vasului petrolier Erika*¹⁰ soluționat de Curtea de Casație franceză și am analizat

⁹ Arthur C. Pigou, *The Economics of Welfare*, Macmillan and Co., 4th edition, London, 1932

¹⁰ Hotărârea CJCE în cauza C-188/07, *Commune de Mesquer/Total France SA, Total International Ltd* din 24 iunie 2008. Pentru un comentariu al acestei spețe a se vedea și Patrice Jourdain, *Consacrarea de către Curtea de Casație a Franței a prejudiciului ecologic*, Pandectele Române, nr. 9/2013, sursă: www.sintact.ro

hotărârea CJUE în cauza *Ministerului Mediului din Italia contra societăților Fipa Group SRL, Tws Automation SRL și Ivan SRL*.¹¹ Din punct de vedere al **costului** poluării, operatorul poate fi obligat să achite o multitudine de sarcini, precum contravaloarea măsurilor de prevenire și de reparare luate de către operator sau de autoritatea publică, a evaluării riscului și a măsurilor preventive care nu au fost implementate din culpa sa etc..

3. Fapta ilicită

Începând cu cel de-al treilea capitol al lucrării noastre, am efectuat o analiză detaliată a condițiilor răspunderii civile delictuale (fapta ilicită, prejudiciul, raportul de cauzalitate și vinovăția). Având în vedere că răspunderea civilă pentru prejudiciile ecologice se realizează pe două paliere – regimul juridic de drept comun pentru prejudiciile ecologice cauzate prin ricoșeu persoanelor și regimul juridic special pentru prejudiciile ecologice pure cauzate mediului în ansamblul său – la fel și lucrarea noastră a analizat aceste condiții dintr-o perspectivă duală: cea a Codului civil și cea a legislației speciale pentru protecția mediului.

În ceea ce privește fapta ilicită, am învederat mai întâi dificultatea de a o defini, în contextul în care textele legale ezită să ofere clarificări și recurg de multe ori la formulări abstracte, de largă generalitate, din dorința de a include cât mai multe situații practice sub umbrela lor. Am ilustrat teoriile

¹¹ Cauza C-534/13, *Ministero dell’Ambiente e della Tutela del Territorio e del Mare ș.a. c.Fipa Group ș.a.* – cerere de hotărâre preliminară introdusă de Consiglio di Stato (Italia) către CJUE la 10 octombrie 2013

din literatura de specialitate care au analizat fapta ilicită prin prisma dreptului roman (făcând referire la delict și cvasidelict), precum și confuzia dintre fapta ilicită și culpă care a fost preluată din anumite opinii doctrinare franceze. Am prezentat cele trei elemente de bază ale faptei ilicite prefigurate de teoreticienii români – **materialitatea faptei**, **elementul subiectiv** și **reprobarea socială** – și am optat în final pentru o definiție succintă, conform căreia fapta ilicită reprezintă orice acțiune sau inacțiune prin care se încalcă normele dreptului obiectiv.¹²

În secțiunea următoare, am încercat să circumscriem **caracterul ilicit al faptei**. Ca un prim aspect al acestuia, am învederat că acțiunea sau inacțiunea umană trebuie să fie **contrară dreptului obiectiv** (reprezentat în principiu de normele juridice cu caracter imperativ din diverse ramuri de drept). Doctrina a demonstrat însă, pe bună dreptate, că nu numai încălcarea obligațiilor legale imperative poate justifica răspunderea, ci și o *nesocotire a regulilor de conviețuire socială*, în măsura în care ele vin în prelungirea și completarea normelor juridice exprese iar valabilitatea lor ca izvor de drept este consfințită expres printr-un text legal. Ca un al doilea element al caracterului ilicit, am demonstrat că pentru ca fapta să poată fi sancționată pe tărâm delictual, ea

¹² A se vedea Iosif Robi Urs, Petruța Elena Ispas, *Drept civil. Teoria obligațiilor*, Ed. Hamangiu, București, 2015, p. 213-222; C. Stătescu, C. Bîrsan, op. cit., p. 175-178; Liviu Pop, Ionuț Florin Popa, Stelian Ioan Vidu, *Tratat elementar de drept civil. Obligațiile*, Ed. Universul Juridic, București, 2012, p. 423-427

trebuie să *interfereze și cu raporturi juridice de drept civil, sau cel puțin să le afecteze în parte.*¹³

În continuare, am efectuat o clasificare a faptelor ilicite. Astfel, **faptele comisive (acțiunile)** constituie acele conduite active prin care în lanțul de evenimente obiective ale realității se introduce un element nou, o conduită umană intruzivă, de natură să perturbe echilibrul preexistent. Acestea sunt cele mai frecvent întâlnite în practică, rezultând fie din încălcarea unei interdicții legale punctuale, fie din nesocotirea unei obligații generale de a nu vătăma. **Faptele omisive (inacțiunile)** prefigurează refuzul autorului de a adopta o anumită conduită, în cazul în care acesta era obligat și putea să acționeze. *Fapta omisivă proprie* apare atunci când există o obligație imperativă de a acționa, însă autorul refuză să se conformeze literei legii. *Fapta omisivă improprie (comisivă prin omisiune)* devine incidentă în următoarele ipoteze:

- dacă, independent de existența unei fapte comisive anterioare, autorul încalcă o obligație legală sau convențională de a implementa anumite măsuri preventive;
- dacă autorul desfășoară o anumită activitate cu caracter periculos, însă omite să ia măsurile preventive necesare pentru a împiedica producerea prejudiciului.

Prin raportare la cele de mai sus, obligația de implementare a măsurilor de protecție izvorăște de obicei dintr-o *funcție de*

¹³ Paul Pricope, *Răspunderea civilă delictuală*, Ed. Hamangiu, București, 2013, p. 27-30

protecție a unei valori sociale sau dintr-o *funcție de supraveghere* a unei surse de pericol, iar aceste obligații pot fi stabilite pe cale legală, judiciară ori convențională. De asemenea, am demonstrat importanța faptelor omisive improprie în răspunderea pentru prejudiciile aduse mediului, analizând o hotărâre judecătorească pronunțată în dreptul intern, având ca obiect poluarea accidentală piscicolă.¹⁴

Din punct de vedere al legislației speciale pentru protecția mediului, am analizat pe scurt diferitele tehnici de reglementare agreeate pe plan internațional în domeniu. Astfel, actele normative care prevăd răspunderea pentru prejudiciile ecologice pot opta fie pentru enumerarea expresă a activităților riscante (de obicei într-o anexă), fie pentru instituirea unor criterii stricte de determinare a faptelor ilicite. Această rigoare a domeniului de aplicare se explică prin caracterul mai oneros pentru făptuitor al răspunderii obiective reglementate de aceste documente.

De asemenea, am demonstrat tendința actuală din dreptul mediului de a deplasa preocuparea dinspre caracterul ilicit al faptei spre **caracterul periculos** al acesteia. Această nouă atitudine se justifică prin faptul că prejudiciile ecologice sunt generate inclusiv în contextul unor activități licite, permise de lege și chiar autorizate de către autoritatea competentă, dar care, prin natura lor, prezintă un risc mai ridicat pentru mediul înconjurător și pentru societatea umană în ansamblul său.

¹⁴ Sentința civilă nr. 11504/2015 din 13 octombrie 2015, Judecătoria Iași, Secția civilă, sursă: www.sintact.ro

Din punct de vedere al tipologiei faptelor ilicite din dreptul mediului, am făcut distincție între *cazul în care răspunderea aparține operatorului* (unde faptele ilicite vor fi cele prevăzute expres în actul normativ) și *cazul în care răspunderea aparține statului* (când fapta ilicită reprezintă încălcarea unui obligații asumate de acel stat la nivel internațional și constă de obicei în omisiunea de a lua anumite măsuri sau de a adopta anumite politici pe plan intern).¹⁵

În finalul acestui capitol, am analizat cu caracter exemplificativ faptele ilicite reglementate de Directiva 2004/35/CE, clasificându-le în funcție de tipul de răspundere incident: subiectivă sau obiectivă.

4. Prejudiciul

Cea de-a doua condiție fundamentală a răspunderii civile delictuale este prejudiciul, care în doctrină a fost definit ca *„rezultatul vătămător, de natură patrimonială sau nepatrimonială, cauzat prin fapte de natură a aduce atingere drepturilor subiective sau intereselor legitime ale persoanelor sau altor valori sociale ocrotite de lege”*.¹⁶

Pentru ca prejudiciul să fie reparabil în condițiile Codului civil, acesta va trebui să întrunească în mod cumulativ

¹⁵ Șerban-Alexandru Stănescu, *Poluarea mediului în context transfrontalier. Răspunderea statului vs. Răspunderea operatorului activității*, Revista Română de Drept Privat, nr. 2/2012, sursă: www.sintact.ro; Șerban-Alexandru Stănescu, *Repere privind perfecționarea regimului juridic al răspunderii civile pentru daune cauzate prin poluare în context internațional*, Curierul Judiciar, nr. 1/2013, sursă: www.legalis.ro

¹⁶ Lacrima Rodica Boilă, *Răspunderea civilă delictuală obiectivă*, ediția a II-a, Ed. C.H. Beck, București, 2014

anumite caracteristici. În primul rând, prejudiciul trebuie să fie **cert**, mai precis, el trebuie să existe, iar întinderea sa trebuie să fie determinată sau cel puțin determinabilă în momentul analizei. Pornind de la criteriul certitudinii, am relevat succint trei categorii de prejudicii:

- **prejudiciul actual** (care s-a produs în totalitate până la momentul în care victima cere repararea lui);
- **prejudiciul viitor și sigur** (care, deși nu s-a produs, este sigur că se va produce);
- **prejudiciul eventual și nesigur** (atunci când nu există siguranța că el se va produce, iar dimensiunea lui nu poate fi prezisă și evaluată la momentul judecării).

Am demonstrat că dintre categoriile de mai sus, numai primele două sunt reparabile sub egida dreptului comun. În cel de-al doilea rând, prejudiciul trebuie să fie **direct**, în sensul că între acesta și fapta ilicită trebuie să existe o legătură de cauzalitate „suficient de caracterizată” pentru a justifica acordarea despăgubirilor (paguba să fie cât mai apropiată de fapta ilicită inițială în lanțul cauzal, iar aceasta din urmă să fie o cauză necesară și suficientă pentru producerea efectului nefavorabil).¹⁷ De asemenea, prejudiciul trebuie să aibă caracter **personal**, adică reclamantul care solicită repararea lui trebuie să justifice un interes propriu, să urmărească să obțină, direct sau indirect, un folos practic pentru sine.¹⁸ Această condiție a suferit mai multe nuanțări în ultima perioadă, odată cu admiterea în practica judiciară străină a *acțiunilor colective*

¹⁷ Mihail Eliescu, *Răspunderea civilă delictuală*, Ed. Academiei, București, 1972, p. 95-96

¹⁸ Coordonator Gabriel Boroș, *Noul Cod de procedură civilă. Comentariu pe articole*, vol. 1, Ed. Hamangiu, București, 2013, p. 94

(pentru prejudicii cauzate unui grup de persoane prin același eveniment) și a *acțiunilor în masă* (pentru prejudiciile de amploare excepțională, suferite de un număr foarte mare de victime). Nu în ultimul rând, prejudiciul trebuie să rezulte din **atingerea adusă unui drept sau unui interes legitim**.

În secțiunea următoare, am efectuat o clasificare succintă a prejudiciilor reparabile sub imperiul Codului civil:

- *prejudiciul patrimonial* (care are o valoare economică și poate fi evaluat în bani) și *prejudiciul nepatrimonial* (care aduce atingere unor drepturi personale nepatrimoniale ce definesc persoana în tripla sa dimensiune: personalitatea fizică, personalitatea morală și personalitatea socială; el nu este evaluabil în bani);
- *prejudiciul previzibil* (care a fost sau putea să fie prefigurat în mintea autorului la momentul comiterii faptei ilicite) și *prejudiciul imprevizibil* (care nu a fost sau nu putea fi prevăzut în momentul săvârșirii faptei);
- *prejudiciul instantaneu* (care se produce dintr-o dată sau într-un interval foarte scurt de timp) și *prejudiciul succesiv* (care se produce continuu sau pe o perioadă îndelungată de timp);
- *noile tipuri de prejudicii introduse în Codul civil*: prejudiciile cauzate de pierderea unei șanse, de sporirea nevoilor de viață, restrângerea posibilităților de viață familială și socială (prejudiciul de agreement), durerea încercată prin moartea victimei (prejudiciul afectiv), cheltuielile de îngrijire medicală și de înmormântare, echivalentul câștigului din muncă

nerealizat din cauza pierderii sau reducerii capacității de muncă.

Din punct de vedere al legislației speciale privind protecția mediului, am constatat pentru început dificultatea definirii prejudiciului ecologic, de-a lungul timpului definițiile oferite de doctrină reflectând curente de gândire contradictorii cu privire la natura juridică a acestuia. Așadar, într-o viziune clasică, antropocentrică, prejudiciile ecologice ar fi efectele negative suferite de oameni, cauzate de mediul în care trăiesc (omul fiind privit ca victimă a mediului înconjurător). Opinia modernă, diametral opusă, susține însă că prejudiciul ecologic reprezintă o atingere directă adusă mediului înconjurător, independentă de repercusiunile asupra oamenilor. Acest demers de conturare conceptuală este îngreunat și de actele normative din domeniu, care optează pentru definiții mai restrictive sau mai extensive în funcție de materia reglementată.

În secțiunea următoare, am evidențiat o serie de categorii inedite de prejudicii ecologice, relevate de jurisprudență și doctrină de-a lungul timpului: *costul măsurilor de salvare* (indemnizarea colaboratorilor ocazionali și spontani ai unei operațiuni de luptă împotriva poluării, dacă intervenția acestora a fost utilă); *prejudicul de dezvoltare* (pierderile cauzate de împiedicarea dezvoltării unui ecosistem sau a unui serviciu aferent acestuia);¹⁹ *dauna economică pură* (degradarea calității mediului înconjurător care afectează persoanele dependente din punct de vedere economic de

¹⁹ M. Duțu, A. Duțu, *op. cit.*, p. 239-240

respectivele calități);²⁰ *prejudiciul de anxietate* (un prejudiciu nepatrimonial constând în angoase și neliniști persistente, suferite în urma unei acțiuni sau inacțiuni a administrației în legătură cu o problemă de mediu).²¹

Din punctul nostru de vedere, însă, cea mai utilă clasificare a prejudiciilor care afectează mediul este cea realizată în funcție de proximitatea în lanțul causal a efectelor negative față de fapta generatoare. Astfel, trebuie să distingem între:

- ***prejudiciile ecologice pure***, care cuprind numai prejudiciile aduse mediului natural propriu-zis, au caracter direct, sunt reglementate de O.U.G. 195/2005 și de O.U.G. 68/2007, iar repararea lor se face potrivit unei proceduri hibride, care îmbină măsuri civile și administrative (în principiu preventive și reparatorii în natură);
- ***prejudiciile ecologice prin ricoșeu***, care cuprind numai prejudiciile aduse vieții, sănătății și bunurilor persoanei, au caracter indirect, sunt reglementate de Codul civil, iar repararea lor se face după regulile dreptului comun (măsuri în principiu compensatorii, pecuniare).²²

²⁰ Șerban-Alexandru Stănescu, *Poluarea mediului în context transfrontalier. Răspunderea statului vs. Răspunderea exploatantului activității*, Revista Română de Drept Privat, nr. 2/2012, sursă: www.sintact.ro

²¹ Andrei Duțu, *Dreptul Uniunii Europene: calitatea aerului și posibilitatea recunoașterii juridice a unui „prejudiciu de anxietate” – Raportul Agenției Europene pentru Mediu privind calitatea aerului în Europa nr. 12/2018*, Pandectele Române, nr. 2/2019, sursă: www.sintact.ro

²² Ioan Adam, *Drept civil. Obligațiile. Faptul juridic*, ediția I, ed. C.H. Beck, București, 2013, p. 107, sursă: www.lege5.ro

În continuare, am efectuat o analiză detaliată a particularităților prejudiciului ecologic pur care îl deosebesc de prejudiciul de drept comun și care fac dificilă repararea adecvată a acestuia în sistemul judiciar românesc. În categoria **problemelor privind certitudinea prejudiciului ecologic**, o primă piedică o constituie *intervalul de timp adesea foarte lung* (chiar de ordinul deceniilor ori secolelor) dintre fapta ilicită și primele manifestări ale efectului nociv (timp în care poate avea loc alterarea sau distrugerea probelor). Un alt impediment al răspunderii este *capacitatea naturală a mediului de a se regenera*, chiar fără intervenția omului (daunele devenind reversibile);²³ în cazul în care urmările poluării sunt absorbite de către ecosisteme în acest mod, se pune problema dacă mai este necesară obligarea poluatorului la plata cheltuielilor de reparație, care uneori pot atinge sume exorbitante, pentru o daună care se repară de la sine. O altă particularitate a prejudiciului ecologic pur este *caracterul său difuz*, în sensul că efectele poluării sunt adesea cronice, graduale, iar operatorii culpabili sunt greu de identificat, contribuția lor concretă la producerea prejudiciului neputându-se mereu delimita.

O altă categorie de dificultăți apare în privința **caracterului personal al prejudiciului**. Astfel, pe de o parte prejudiciile ecologice afectează adesea o categorie de lucruri – *res communis* și *res nullius* – care prin însăși natura lor nu sunt sau nu pot fi apropiate în mod individual și care nu au o valoare economică evaluabilă. În cel de-al doilea rând,

²³ Martine Remond-Gouilloud, *Du prejudice ecologique (a propos du naufrage de l'Exxon Valdes)*, D. 1989, chr. p. 259

prejudiciul ecologic pur *afectează un număr semnificativ de persoane*, uneori chiar întreaga populație a globului, însă dacă aceste persoane ar fi luate individual, ele nu ar putea justifica un interes personal în tragerea la răspundere a poluatorului. Prin urmare, instanțele naționale tind să respingă aceste cereri pe motivul lipsei calității procesuale active.²⁴

Un alt set de probleme apare în situațiile în care se încearcă fundamentarea răspunderii civile pentru prejudiciile ecologice pe principiul precauției. Pentru a ilustra aceste dificultăți, am efectuat un studiu de caz al cauzei *Smaltini c. Italia*,²⁵ situație de respingere a acțiunii întemeiate pe principiul precauției.

În finalul acestui capitol, am dorit să subliniem o anumită particularitate a prejudiciului ecologic reglementat în Directiva 2004/35/CE, mai precis, *caracterul său semnificativ*, în lipsa căruia nu se va putea antrena regimul special de răspundere.

²⁴ Literatura de specialitate a încercat să combată aceste neajunsuri propunând diverse teorii: *personificarea naturii* (tratarea acesteia ca un veritabil subiect de drept titular al unui drept la acțiune în justiție), *privatizarea naturii* (deoarece numai un proprietar ar putea să introducă acțiune în justiție pentru apărarea bunului său), *dreptul la un mediu sănătos* ca drept fundamental al omului (întrucât acest drept conferă prerogative materiale și procedurale directe persoanelor, acestea ar putea introduce acțiuni în justiție în nume propriu), *patrimoniul natural comun* (răspunderea ar putea fi angajată pe temeiul unui prejudiciu colectiv indirect, deoarece el nu afectează interesul colectiv decât ca repercușiune a atingerii aduse mediului).

²⁵ CEDO, cauza *Smaltini c. Italia*, Cererea nr. 43961/09, Hotărârea din 16 aprilie 2015. Pentru un comentariu al acestei spețe, a se vedea Andrei Duțu, *Dreptul la viață. Leucemie generată de expunerea la poluare industrială (CEDO, Hotărârea din 16 aprilie 2015, Smaltini c. Italia)*, Pandectele Române, nr. 1/2016, sursă: www.sintact.ro

5. Raportul de cauzalitate

Din punct de vedere juridic, raportul de cauzalitate este o condiție generală și necesară pentru antrenarea răspunderii, întrucât o persoană nu poate fi sancționată dacă paguba nu a fost pricinuită de conduita sa. În prima secțiune a acestui capitol am detaliat principalele particularități ale cauzalității în dreptul civil. Pentru început, din ansamblul fenomenelor interconectate ale realității, importante vor fi numai cauzele ce se prefigurează ca *acțiuni sau inacțiuni ale persoanelor fizice sau ale persoanelor juridice* (societăți private, instituții publice, unități administrativ-teritoriale, state suverane etc.), care, potrivit legii, pot fi considerate subiecte de drept pasibile de răspundere delictuală. În cel de-al doilea rând, *în unele situații nu este necesar din punct de vedere al angajării răspunderii să se identifice legătura faptică dintre intervenția umană și prejudiciu* (de pildă, în cazul răspunderii pentru fapta altuia, dovedirea raportului de cauzalitate este înlocuită de o serie de prezumții). În cel de-al treilea rând, în dreptul civil există de asemenea ipoteze în care *simpla existență a legăturii cauzale nu este suficientă pentru angajarea răspunderii autorului, fiind necesar ca interdependența cauză-efect să fie dublată de îndeplinirea anumitor condiții*.²⁶

²⁶ De exemplu, în dreptul anglo-saxon, delictul neglijenței (*tort of negligence*) trebuie să fie circumscris următoarelor coordonate: existența unei obligații de prudență și diligență (*duty of care*); făptuitorul să fi încălcat această obligație printr-o conduită (*breach*) aflată sub standardul de prudență pe care o persoană normală ar fi dovedit-o într-o situație de acel tip; victima să fi suferit un prejudiciu concret, căruiu legea să îi permită reparația – de regulă un prejudiciu asupra persoanei sau a bunurilor acesteia (*actionable damage*); să existe o legătură de cauzalitate faptică între comportamentul neglijent și pagubă (*factual causation*), iar prejudiciul să

În cel de-al patrulea rând, *dreptul se concentrează numai asupra acelor scenarii cauzale care au relevanță juridică* (acele conduite care corespund tiparelor prevăzute de o normă juridică). În final, un alt element definitoriu este modul în care *dreptul civil atribuie valență causală unor simple condiții care la prima vedere nu se pretează tipicului clasic al raportului „A cauzează B”* (de pildă, răspunderea civilă pentru omisiuni, sau regimul sancționator al instigatorilor, complicilor, tăinuitorilor și favorizatorilor).

Am continuat prin evidențierea distincției dintre **cauze** (acele împrejurări a căror influență este indispensabilă producerii rezultatului și care sunt legate de acesta prin conexiunile logice cele mai caracterizate) și **condiții** (acele circumstanțe care „precedă efectul, dar nu îl generează, ci numai influențează acțiunea cauzei, stimulând-o sau, dimpotrivă, constituind o frână”²⁷). Cu această ocazie, am învederat că simplele condiții, prin ele însele, nu pot să genereze efectul, însă nici cauza nu ar putea să fie eficientă în absența lor. Pentru a separa cauzele de condiții și ulterior pentru a identifica numai acele conduite relevante din punct de vedere juridic, este necesară aplicarea unui *algoritm de selecție*, fundamentat pe o serie de principii bine definite.

În acest context, am demarat o analiză critică a principalelor teorii elaborate în doctrină de-a lungul timpului cu privire la raportul causal; pentru fiecare ipoteză am analizat avantajele și dezavantajele din practică, am oferit exemple de scenarii și

nu fie prea îndepărtat în lanțul causal, prea incert (*too remote*), încât să nu mai justifice reparație din partea autorului (*scope of liability*).

²⁷ M. Eliescu, *op.cit.*, p. 113

scheme de raționament logic. Dintre teoriile propuse în *sistemele de drept continental* amintim:

- **sistemul echivalenței condițiilor** (conform căruia orice condiție care a precedat efectul și care a avut o legătură cu acesta este ridicată la rangul de cauză, în urma unui test *sine qua non*: eliminarea ipotetică a unui anumit factor din lanțul causal, păstrând însă neschimbate toate celelalte împrejurări. Dacă, prin eliminarea aceluia factor, se determină că rezultatul socialmente periculos nu s-ar mai fi produs, se va considera că acel factor reprezintă o cauză a prejudiciului);²⁸
- **sistemul cauzei proxime** (care consideră drept cauză contribuția umană ce se situează din punct de vedere temporal imediat anterior rezultatului, aceasta absorbind eficiența tuturor evenimentelor precedente din lanțul causal);²⁹
- **sistemul eficacității** (care a considerat drept cauză, din ansamblul împrejurărilor anterioare pagubei, numai acel eveniment care a avut o eficacitate precumpănitoare în producerea rezultatului socialmente periculos, fie din punct de vedere *calitativ* – factorul având cea mai mare intensitate, fie din punct de vedere *cantitativ* – factorul care a produs cel mai mare grad de schimbare);

²⁸ Maximilian von Buri, *Über Kausalität und deren Verantwortung. Großherz. Oberstaatsanwalt zu Darmstadt*, Leipzig, J. M. Gebhardt's Verlag, 1873

²⁹ Francis Bacon, *The elements of the common laws of England*, London, 1630

- **sistemul cauzei adecvate** (potrivit căruia „dintre condițiile necesare sau *sine qua non* sunt considerate cauze numai acele fapte sau împrejurări anterioare care în mod normal, obișnuit, potrivit experienței umane au capacitatea obiectivă de a produce un rezultat de genul celui căruia s-a produs”);³⁰
- **sistemul cauzalității necesare** (în viziunea căruia „un fapt se află în raport de cauzalitate necesar cu un alt fapt dacă, în practică, pe bază de experiență, se dovedește că faptele de primul gen atrag întotdeauna rezultate de genul aceloră din care face parte al doilea fapt”).³¹

Dintre teoriile elaborate în sistemele de drept anglo-saxon, am analizat:

- **realismul american** (axat pe separația conceptuală dintre cauzalitate faptică - *factual causation* - și întinderea răspunderii - *scope of liability* - acest curent promova identificarea obiectivă a faptelor și a consecințelor acestora, fără a formula judecăți de valoare despre oportunitatea tragerii la răspundere a autorului pentru respectivele fapte);³²
- **analiza lingvistică** (potrivit căreia juristul nu trebuie să ia în considerare viziunea filosofilor sau a oamenilor de știință despre raportul causal, ci

³⁰ L. Pop, I.-Fl. Popa, S.I. Vidu, *Tratat elementar de drept civil. Obligațiile*, ed. Universul Juridic, București, 2012, p. 437-438

³¹ M. Eliescu, *op. cit.*, p. 121

³² Helen Beebe, Christopher Hitchcock, Peter Menzies, *The Oxford handbook of Causation*, Oxford University Press, New York, 2009

noțiunea de cauzalitate astfel cum ea este înțeleasă și folosită în limbajul curent de omul obișnuit);³³

- **doctrina juriștilor-economiști** (potrivit căreia răspunderea civilă delictuală este un instrument menit să asigure distribuția eficientă a resurselor în societate și să impulsioneze maximizarea sau minimizarea anumitor comportamente umane, iar cauzalitatea trebuie analizată de jurist din perspectiva persoanei care prin conduita sa a contribuit într-o mai mare măsură la diminuarea bunăstării sociale);³⁴
- **algoritmul NESS**³⁵ (care presupune următorul raționament: un factor poate fi considerat cauză numai dacă acesta a fost necesar în cadrul unui set de condiții anterioare, set care la rândul său a fost suficient pentru producerea rezultatului).³⁶

Pentru a demonstra utilitatea algoritmului NESS în scenariile de răspundere civilă delictuală, am prezentat pe scurt următoarele probleme de logică în care vechile curente de gândire eșuaseră să propună soluții adecvate: *supradeterminarea* (producerea efectului negativ de către două cauze suficiente care acționează concomitent și concertat), *cauza preemptivă* (succesiunea în lanțul causal a două conduite separate, ambele apte să producă singure

³³ H.L.A. Hart, Tony Honoré, *Causation in the Law*, Second edition, Clarendon Press, Oxford, 2002

³⁴ William M. Landes, Richard A. Posner, *Causation in Tort Law: An Economic Approach*, The Journal of Legal Studies, vol. 12, no. 1, Jan. 1983, p. 109-134

³⁵ Necessary Element for the Sufficiency of a Sufficient Set

³⁶ Richard W. Wright, *The grounds and extent of legal responsibility*, San Diego Law Review, vol. 41, 2003

prejudiciul), *dezagregarea* (provocarea prejudiciului de acțiunea concertată a mai multor factori care, prin ei înșiși, nu ar fi putut produce singuri efectul negativ) și *dublele omisiuni dependente* (producerea pagubei de două sau mai multe omisiuni anterioare, fiecare dintre ele având aptitudinea de a provoca singură rezultatul socialmente periculos).³⁷

În același context, am detaliat o nouă tendință apărută în practica judiciară franceză din domeniul protecției mediului – *cauzalitatea probabilistică* (atunci când există mai mulți operatori suspectați de a fi generat prejudiciul, dar o legătură de cauzalitate nu este imediat aparentă, instanța va trage la răspundere, dintre toți potențialii autori, pe acela care, prin conduita sa, a sporit cel mai mult probabilitatea producerii pagubei).

În finalul acestui capitol, am realizat un studiu de caz privind cauzalitatea în jurisprudența CEDO și CJUE din perspectiva răspunderii pentru prejudiciile ecologice: cauza *Öneryildiz contra Turciei*³⁸ și cauza *Raffinerie Mediterranee SpA, Polimeri Europa SpA, Syndial SpA împotriva Ministero dello Sviluppo Economico și alții*.³⁹

³⁷ Jane Stapleton, *Choosing what we mean by Causation in the Law*, p. 438-479

³⁸ CEDO, cauza *Öneryildiz contra Turciei*, Cererea nr. 48939/99, Hotărârea din 30 noiembrie 2004, sursă: www.hudoc.echr.coe.int

³⁹ CJUE, Hotărârea preliminară din 9 martie 2010 (cauza C-378/08), *Raffinerie Mediterranee (ERG) SpA, Polimeri Europa SpA, Syndial SpA c. Ministero dello Sviluppo Economico și alții*.

6. Vinovăția

Analizând cea de-a patra condiție esențială a răspunderii civile delictuale, am definit vinovăția ca fiind atitudinea psihică a autorului față de fapta sa și față de consecințele care decurg din aceasta și am realizat un scurt istoric al acestei noțiuni în doctrina românească.⁴⁰

Mergând mai departe, am constatat că vinovăția reunește în cuprinsul său un *element intelectual* (conștiința) – modul în care autorul percepe în mod rațional fapta, urmările sale precum și concordanța sau nu a acestor urmări cu ordinea socială general acceptată – și un *element volitiv* (voința) – deliberarea cu privire la conduitele posibil de urmat și decizia autorului de a comite fapta ilicită, adoptată în deplinătatea facultăților mintale și implementată în mod liber, neîngrădit de constrângeri externe.

Sub egida actualului Cod civil, formele vinovăției din materie civilă au fost corelate cu acelea din domeniul penal, rezultând următoarea clasificare:

- *intenția directă* (atunci când făptuitorul prevede rezultatul faptei sale și urmărește obținerea acestui rezultat);

⁴⁰ A se vedea Iosif Robi Urs, Petruța Elena Ispas, *Drept civil. Teoria obligațiilor*, Ed. Hamangiu, București, 2015, p. 239-243; Constantin Stătescu, Corneliu Bîrsan, *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*, ediția a IX-a, Ed. Hamangiu, București, 2008, p. 194-208; Liviu Pop, Ionuț Florin Popa, Stelian Ioan Vidu, *Tratat elementar de drept civil. Obligațiile*, Ed. Universul Juridic, București, 2012, p. 446-463

- **intenția indirectă** (atunci când făptuitorul prevede rezultatul faptei sale, nu îl urmărește, însă acceptă posibilitatea producerii sale);
- **culpa simplă** (atunci când autorul nu prevede rezultatul faptei sale, deși trebuia să îl prevadă);
- **culpa cu prevedere** (atunci când autorul prevede rezultatul faptei sale, nu îl acceptă și consideră fără temeii că acesta nu se va produce).

Am analizat de asemenea criteriul mixt de apreciere al culpei în doctrina civilă actuală, conform căruia gradul de vinovăție se analizează prin raportare la modelul unui *bonus pater familias*, însă nuanțat în funcție de circumstanțele obiective externe ale speței. Am prezentat pe scurt gradele culpei (*culpa lata*, *culpa levis in abstracto* și *culpa levis in concreto*) și am enumerat rarele cazuri în care această distincție mai este relevantă sub imperiul Codului civil actual.

Am continuat prin a învedera că, în domeniul prejudiciilor ecologice, în prezent este favorizat din ce în ce mai mult un sistem de **răspundere obiectivă**, independentă de orice culpă, care oferă posibilitatea sancționării mai facile a operatorilor economici și o implementare mai eficientă a principiului „poluatorul plătește”. Am evidențiat principalul avantaj al acestui tip de răspundere, mai precis o sarcină a probei mai ușoară în cadrul procesului civil, înlăturându-se obligația deosebit de oneroasă de a dovedi vinovăția poluatorului în spețe în care prejudiciul apare adesea difuz, cauzat de acțiunea concertată a mai multor operatori și producând efecte după o perioadă lungă de timp. Am realizat un scurt istoric al noțiunii de răspundere obiectivă în domeniul protecției mediului la

nivel european, apoi am indicat sediul materiei în dreptul nostru intern.

De asemenea, am demonstrat că, în anumite cazuri, răspunderea obiectivă este condiționată de o *periculozitate socială mai mare a faptei ilicite* sau de *caracterul semnificativ al pagubei* produse, pentru a justifica regimul sancționator mai strict. Totodată, răspunderea obiectivă necesită uneori impunerea unui *plafon valoric pentru despăgubirile bănești*, limitare dublată de obicei de scheme de asigurare obligatorie sau de fonduri de garantare pentru activitățile riscante.⁴¹

În finalul acestui capitol, am analizat aplicarea răspunderii obiective pentru prejudicii ecologice în jurisprudența CJUE, prin prisma cauzei *Raffinerie Mediterranee SpA, Polimeri Europa SpA, Syndial SpA împotriva Ministero dello Sviluppo Economico și alții*.

7. Cauzele care înlătură răspunderea civilă delictuală

În contextul regimului juridic instituit de Codul civil, întâlnim anumite situații în care, deși există un prejudiciu, răspunderea delictuală a făptuitorului nu poate fi angajată, deoarece lipsește unul dintre celelalte elemente esențiale – fapta ilicită, legătura de cauzalitate sau vinovăția (aceasta din urmă în sistemele de răspundere subiectivă). În acest capitol am analizat în detaliu fiecare categorie.

⁴¹ Rudiger Lummert, *Changes in civil liability concepts*, in *Trends in environmental policy and law*, proiect coordonator Michael Bothe, International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, Gland, Switzerland, 1980, p. 235-253

Dintre **cauzele care înlătură caracterul ilicit al faptei** (cauze justificative) am amintit în primul rând **legitima apărare**. Pentru a ne afla în prezența acesteia, atacul trebuie să fie: material (exercitat prin violență fizică asupra corpului persoanei), direct (îndreptat în mod nemijlocit împotriva victimei), imediat (în curs de desfășurare sau cel puțin iminent), injust (să nu fie permis de lege) și îndreptat împotriva celui care se apără, împotriva unei alte persoane, a drepturilor acestora sau a unui interes general. Acțiunea de apărare, la rândul său, trebuie să fie: o faptă prevăzută de legea penală, necesară (aptă prin natura ei să înlătore atacul), precedată de atac, îndreptată împotriva agresorului și proporțională cu intensitatea atacului. În cel de-al doilea rând am analizat **starea de necesitate**, în cazul căreia pericolul trebuie să fie imediat, inevitabil (să nu poată fi înlăturat pe altă cale) și să amenințe viața, integritatea corporală sau sănătatea unei persoane, un bun important al acesteia sau un interes general. Acțiunea de salvare trebuie să fie o faptă prevăzută de legea penală, necesară, proporțională, să constituie singurul mijloc de înlăturare a pericolului și să nu fie comisă de o persoană care avea obligația de a înfrunta pericolul, pentru a se salva pe sine. Pentru ambele cazuri am analizat modul în care depășirea proporționalității poate atrage răspunderea autorului, însă nu pe tărâm delictual, ci în temeiul îmbogățirii fără justă cauză. Cea de-a treia cauză justificativă reunește de fapt trei ipoteze distincte: **permisiunea legii** (atunci când însuși actul normativ permite desfășurarea unei activități păgubitoare), **ordinul legii** (atunci când textul legal impune conduita prejudiciabilă) și **ordinul superiorului** (atunci când activitatea nocivă a fost ordonată de un organ cu putere de direcție și control asupra executantului, cu condiția

ca instrucțiunea să emane de la o autoritate competentă, să se adreseze organului competent pentru a-l pune în executare, să fie dat cu respectarea condițiilor de formă, să nu aibă un caracter vădit ilegal sau abuziv și să fie executat cu respectarea limitelor prevăzute de lege).⁴² O altă cauză care înlătură caracterul ilicit este **exercitarea unui drept subiectiv**, cu respectarea limitelor sale externe și interne. În cazul în care dreptul se va exercita cu depășirea limitelor sale interne (mai precis, cu încălcarea scopului economico-social pentru care a fost recunoscut de lege, fără a justifica un interes legitim) și cu rea-credință (în scop șicanator sau cu intenția de a păgubi), ne vom afla în prezența unui *abuz de drept*. Cu această ocazie, am efectuat o analiză detaliată a noțiunii abuzului de drept, din punct de vedere al evoluției sale istorice, precum și al trăsăturilor sale definitorii.⁴³ Ultima cauză justificativă prezentată a fost **consimțământul victimei**, care pentru a înlătura răspunderea trebuie să îndeplinească următoarele condiții: să fie valabil exprimat (mai precis, să fie dat de o persoană cu discernământ, să fie informat, serios, liber, determinat, neechivoc și să îmbrace orice formă, mai puțin atunci când legea impune expres o anumită metodă de exprimare a acestuia), să privească valori sociale al căror titular este persoana vătămată și de care aceasta poate dispune în mod legal și să fie anterior primului act de executare al faptei. Am observat că, în domeniul protecției mediului, acest grup de cauze justificative are o aplicabilitate redusă, în

⁴² M. Eliescu, *op. cit.*, p. 159

⁴³ Lacrima Rodica Boilă, *Argumente privind consacrarea abuzului de drept ca o ipoteză distinctă de răspundere civilă în dreptul român*, Revista Română de Drept Privat, nr. 3/2011, sursă: www.sintact.ro

contextul în care răspunderea se poate angaja inclusiv pentru activități licite, dar care au un caracter periculos.

În ceea ce privește **cauzele care înlătură componenta vinovăției**, am analizat acele situații care afectează procesul psihologic al autorului în faza internă, premergătoare exteriorizării deciziei de a comite fapta ilicită. Pentru început, am prezentat situația *minorilor*, în cazul cărora textul legal instituie o prezumție de lipsă a discernământului sub vârsta de 14 ani și o prezumție de existență a discernământului după depășirea acestui prag de vârstă. Ambele prezumții sunt relative și pot fi răsturnate prin proba contrară. Apoi am analizat ipoteza *persoanelor puse sub interdicție*, cărora Codul civil le acordă un tratament similar minorilor sub 14 ani. În final, am prezentat succint cazul *persoanelor lipsite vremelnic de discernământ* (aflăte de pildă sub intoxicație accidentală completă cu alcool sau substanțe psihoactive, somnambulism, hipnoză etc.), a căror răspundere este înlăturată numai dacă autorii nu și-au provocat singuri această stare,⁴⁴ dacă discernământul a fost abolit total și dacă starea psihică anormală s-a menținut pe tot parcursul desfășurării activității ilicite. Cu această ocazie, am analizat obligația subsidiară de indemnizație a persoanei lipsite de discernământ, ipoteză inedită reglementată de art. 1368 C.civ.. Din perspectiva protecției mediului, cauzele de neimputabilitate enumerate mai sus sunt aplicabile numai în situațiile de răspundere subiectivă.

⁴⁴ Cu referire la *actio libera in causa* teoretizate în doctrina dreptului penal. A se vedea Florin Stretanu, Daniel Nițu, *Drept penal. Partea generală. Curs universitar*, vol. 1, ed. Universul Juridic, București, 2014

Din perspectiva **ipotezelor care înlătură legătura de cauzalitate**, am prezentat mai întâi **forța majoră** și condițiile pe care aceasta trebuie să le reunească pentru a opera exonerarea de răspundere: *exterioritatea* (evenimentul să nu fie produs de un obiect aflat în sfera de influență a autorului), *imprevizibilitatea* (care va avea un caracter relativ, prin raportare la criteriul *bonus pater familias*) și *absoluta inevitabilitate și invincibilitate* (prin raportare la criteriul abstract al individului cu un nivel maxim de prudență și diligență). Apoi am prezentat **cazul fortuit**, care, spre deosebire de forța majoră, se aplică inclusiv pentru evenimente interne (controlate de autor) și care denotă numai o relativă imprevizibilitate și inevitabilitate. În ceea ce privește **fapta victimei și fapta unui terț** pentru care autorul nu este chemat să răspundă, am constatat că regimul juridic al acestor ipoteze îl urmează pe cel al cazului fortuit.

În finalul acestui capitol, am analizat pe scurt cauzele de înlăturare a răspunderii delictuale reglementate de Directiva 2004/35/CE, precum și modul în care acestea derogă de la dreptul comun.

8. Depășirea inconvenientelor normale de vecinătate

În această etapă a tezei noastre am considerat oportună detalierea unui caz special de răspundere civilă reglementat de art. 630 C.civ. – depășirea inconvenientelor normale în relațiile de vecinătate. Din punct de vedere al naturii juridice, considerăm că acest tip de răspundere este o manifestare a **limitelor judiciare** care pot fi aplicate dreptului de proprietate. Această viziune este susținută și de corelarea cu art. 603

C.civ. plasat la debutul Capitolului al III-lea al Codului civil („*Limitele juridice ale dreptului de proprietate privată*”), care instituie obligația proprietarilor de a respecta relațiile de bună vecinătate.⁴⁵

Ideea centrală de la care am pornit în analiza noastră a fost aceea că relațiile de vecinătate trebuie să fie guvernate de două principii: 1) vecinul să nu îl prejudicieze pe vecin și 2) vecinul să nu îl incomodeze într-un mod intolerabil pe vecin. Primul principiu corespunde ideii de abuz de drept, pe când cel de-al doilea ilustrează tulburările anormale de vecinătate.⁴⁶ Dintr-o analiză comparativă a celor două instituții de drept am constatat existența unor diferențe fundamentale:

- spre deosebire de abuzul de drept, a cărui consecință negativă se materializează sub forma unui *prejudiciu*, în cazul depășirii inconvenientelor normale de vecinătate consecința negativă creată este o *tulburare* (un precursor al prejudiciului);⁴⁷
- dacă în cazul abuzului de drept, atitudinea făptuitorului trebuie să fie una culpabilă, dirijată de *rea-credință*, în cazul depășirii inconvenientelor

⁴⁵ A se vedea și Iosif R. Urs, *Reglementarea limitelor judiciare cu privire la exercitarea dreptului de proprietate privată în cadrul raporturilor de vecinătate*, Noul Cod civil. Studii și comentarii, vol. II, Ed. Universul Juridic, București, 2012; Iosif R. Urs, Petruța Ispas, *Drept civil. Drepturile reale principale*, Ed. Hamangiu, București, 2013, p. 74

⁴⁶ Cornelia Munteanu, *Propunere de lege ferenda privind reglementarea inconvenientelor anormale de vecinătate*, Revista Română de Drept Privat, nr. 4/2007, <https://sintact.ro/#/publication/151006929>

⁴⁷ Mircea Duțu, *Repararea prejudiciului produs prin depășirea inconvenientelor normale ale vecinătății*, Pandectele Române, nr. 3/2015, sursă: www.sintact.ro

normale de vecinătate, titularul dreptului este de **bună-credință**, respectând limitele interne ale dreptului. Ceea ce este anormal în cazul tulburărilor de vecinătate nu este comportamentul deviant al titularului de drept, ci *gravitatea sau amploarea urmărilor* produse de exercitarea – chiar normală – a dreptului respectiv;

- pe când abuzul de drept presupune o *răspundere subiectivă* clasică, sancțiunea civilă putându-se antrena numai dacă va fi dovedit gradul de vinovăție al autorului, în cazul inconvenientelor anormale de vecinătate **răspunderea este obiectivă**, independentă de culpă.

În continuare, am încercat să clarificăm noțiunea de „**vecinătate**”, arătând că nu este obligatorie contiguitatea celor două loturi, fiind suficientă o proximitate geografică relativă. În ceea ce privește „**tulburarea**”, am demonstrat că ea se poate manifesta sub două forme (cu sau fără depășirea limitelor materiale ale fondului autorului) și că aceasta trebuie să aibă un caracter *continuu, permanent* sau *repetitiv* și o *intensitate anormală* față de inconvenientele uzuale suportate în relația dintre vecini. Am învederat că „**normalitatea**” poate să difere în funcție de epocă, de timp sau de loc (criterii obiective), precum și prin raportare la vârsta, sexul, ocupația, viața de familie, sensibilitatea fizică sau psihică a unei persoane (criterii subiective).

Am acordat o atenție particulară problemei „**pre-ocupării**”, mai precis întrebării dacă prezența anterioară în zona geografică a unui proprietar care desfășoară activitate

perturbatoare îi conferă acestuia legitimitatea de a continua tulburarea față de ceilalți proprietari stabiliți ulterior în zonă. Am demonstrat că, în cazul *pre-ocupării individuale* autorul tulburării va fi tras la răspundere, întrucât simplul fapt al anteriorității ocupării unui teren nu este de natură să îi confere acestuia un veritabil drept de servitute asupra loturilor învecinate. Însă, în cazul *pre-ocupării colective* (al zonelor cu specific industrial, turistic etc.) se va considera că locuitorii care s-au stabilit ulterior în acea zonă și-au asumat implicit și gradul de disconfort ridicat specific acesteia.

Am insistat asupra faptului că răspunderea pentru tulburările anormale de vecinătate este una de tip *obiectiv*, care se poate angaja în lipsa culpei și chiar în cazul în care autorul își desfășoară activitatea în baza unei *autorizații* sau a unui *permis* eliberat de autoritățile competente. Am atras atenția asupra faptului că, sub imperiul Codului civil actual, subiectul pasiv al răspunderii este numai *proprietarul*, pe când subiectul activ poate fi orice persoană interesată care folosește lotul învecinat.

Am analizat un aspect inedit de natură procedurală în această materie, anume posibilitatea instanței de a judeca în *echitate*, precum și dificultățile de implementare a acestei noi metode în sistemul judiciar românesc. Apoi am enumerat modalitățile concrete de reparație a prejudiciului, care se poate realiza fie în natură, fie prin echivalent bănesc. De asemenea, am învederat că, în cazul în care activitatea perturbatoare are o utilitate economico-socială ridicată, instanța va pune în balanță interesul particular al reclamantului cu interesul general al menținerii acelei instalații și va putea dispune

menținerea tulburării, însă cu plata unor despăgubiri către vecinul afectat.

9. Efectele răspunderii civile delictuale

Acest ultim capitol al tezei noastre debutează cu o prezentare de ansamblu a celor două tipuri de răspundere civilă delictuală - cea clasică, de drept comun (antrenată de regulă în cazul prejudiciilor prin ricoșeu care afectează viața, sănătatea sau patrimoniul particularilor) cât și cea inovatoare introdusă prin legislația specială din domeniul protecției mediului (care devine incidentă în cazul prejudiciilor ecologice pure), explicând că aceste două regimuri juridice se aplică în mod complementar. Pornind de la această dualitate, analiza noastră s-a oprit mai întâi asupra efectelor răspunderii reglementate de **Codul civil**.

Pentru început, am realizat o prezentare a *raportului juridic* specific răspunderii civile delictuale. Am precizat că dreptul de creanță al victimei se naște *din ziua în care prejudiciul a fost cauzat*, chiar dacă acest drept va putea fi efectiv valorificat numai la o dată ulterioară, apoi am trecut în revistă pe scurt consecințele juridice care decurg din acest detaliu. În continuare, am identificat *subiectele răspunderii* delictuale de drept comun, atrăgând atenția că în majoritatea cazurilor acestea nu sunt calificate, orice persoană putând formula pretenții în acest tip de raport juridic, în cazul în care justifică un interes. Am învederat că în cazul pluralității de făptuitori (coautori, instigatori, complici, tăinuitori, favorizatori), față de victima prejudiciului, aceștia vor răspunde *solidar*, urmând ca apoi, în relațiile dintre aceștia, răspunderea să redevină

divizibilă. Am ilustrat modul în care Codul civil actual a pus capăt controverselor doctrinare privind obligațiile *in solidum*, oferind o reglementare clară a mecanismului de funcționare a solidarității pasive și am analizat câteva exemple de scenarii cu făptuitori multipli.

Am relevat cele două idei directoare de bază ale răspunderii civile delictuale: ***principiul reparării integrale*** (care înglobează paguba efectiv suferită - *damnum emergens*, câștigul nerealizat - *lucrum cessans* și costul măsurilor luate pentru evitarea sau împiedicarea agravării prejudiciului) și ***principiul reparării în natură*** a prejudiciului, oferind o prezentare succintă a diferitelor categorii de prejudicii reparabile în contextul Codului civil. În cazul în care repararea în natură nu mai este posibilă ori este considerată inoportună, reclamantul beneficiază de un drept de opțiune, putând solicita direct despăgubirile bănești. Am explicat modul în care legea civilă a tranșat o dispută doctrinară îndelungată, prevăzând că valoarea prejudiciului se va calcula prin raportare la *momentul producerii acestuia* și am învederat că despăgubirile se pot acorda fie sub forma unei *sume forfetare*, fie cu caracter periodic, sub forma unei *rente*. Am analizat de asemenea cazurile de excepție în care cuantumul despăgubirii poate fi modificat prin hotărâri judecătorești ulterioare.

În secțiunile următoare am elaborat metodele de reparație în cazul a două categorii importante de prejudicii: cele aduse victimei prin vătămarea sănătății și integrității corporale și cele provocate prin deces victimelor directe și indirecte. De fiecare dată am ținut cont de împrejurarea că aceste tipuri

speciale de prejudicii prezintă atât o *componentă patrimonială* (de exemplu: cheltuielile medicale, cheltuielile de înmormântare, pierderea capacității de muncă, pierderea persoanei care acorda întreținere, sporirea nevoilor de viață etc.), cât și o *componentă nepatrimonială* (de pildă, prejudiciul afectiv, prejudiciul de agrement, prejudiciul estetic etc.). Am analizat persoanele care pot introduce acțiunea în justiție și condițiile în care ea poate fi continuată de moștenitori.

În ceea ce privește dreptul la acțiune, acesta *se prescrie* în termenul general de 3 ani, care începe să curgă „de la data când păgubitul a cunoscut sau trebuia să cunoască atât paguba, cât și pe cel care răspunde de ea” (observăm astfel că începutul prescripției se poate determina prin raportare fie la un *moment obiectiv*, fie la un *moment subiectiv*). În finalul acestui capitol, am prezentat pe scurt interferențele care au loc între despăgubirea civilă și modalitățile alternative de compensare, precum ajutorul social sau asigurarea.

Din punct de vedere al răspunderii delictuale reglementate de **Directiva 2004/35/CE**, am observat mai întâi că subiectul pasiv este de această dată calificat (operatorul). La rândul său, subiectul activ este numai autoritatea competentă. Particularii care justifică un interes suficient sau care au suferit o atingere adusă unui drept subiectiv nu se pot implica direct în acest proces, însă aceștia pot sesiza autoritățile competente și influența în mod indirect activitatea de tragere la răspundere a poluatorilor.

Regimul juridic special reglementat de Directivă prevede mai întâi o **acțiune de prevenire**. Această ipoteză presupune fapte ilicite care deja s-au consumat, dar a căror consecință negativă nu s-a materializat încă, permițând ca în cea scurtă fereastră de timp să se implementeze măsuri cu caracter de urgență pentru împiedicarea producerii rezultatului socialmente periculos. Operatorul are o serie de atribuții în această etapă, implementând din proprie inițiativă și de îndată planul de acțiune ales de acesta, urmând ca ulterior să comunice autorității competente planul adoptat și să colaboreze cu aceasta în caz de nevoie. La rândul său, autoritatea competentă poate oricând să se implice direct, la nivel decizional sau executiv, în procesul de aplicare al măsurilor preventive. Pentru a exemplifica modul de aplicare a măsurilor preventive în practică, am analizat un caz de vătămare a habitatului natural acvatic din regiunea Cumbria (Marea Britanie).⁴⁸

În cazul în care producerea prejudiciului are loc instantaneu, simultan cu momentul consumării faptei ilicite, sau în ipotezele în care, chiar dacă cele două momente au fost decalate în timp, măsurile preventive adoptate în acest interval nu au reușit să împiedice materializarea daunei, Directiva 2004/35/CE reglementează un regim special de răspundere *post factum*, compus din măsuri reparatorii – **acțiunea de reparare**. Din punct de vedere al competențelor operatorului, Directiva restrânge inițiativa acestuia privind alegerea strategiei de reparare, obligându-l mai întâi să raporteze

⁴⁸ Valerie Fogleman, *The duty to prevent environmental damage in the Environmental Liability Directive; a catalyst for halting the deterioration of water and wildlife*, Academy of European Law, 2019

situația către autoritățile competente și abia după efectuarea unei analize la nivelul acestor organisme special abilitate în domeniu permițându-i să implementeze în mod concertat cu autoritatea planul de acțiune adoptat. În schimb, autoritatea publică își menține deplinătatea competențelor decizionale și executive și în această etapă.

Acțiunea de reparare se prefigurează sub trei forme:

- **Reparația primară:** înglobează măsuri prin care se urmărește aducerea mediului la starea sa inițială, sau cel puțin la o stare similară acesteia. În principiu, aceste măsuri se desfășoară direct asupra factorilor de mediu afectați, încercând restabilirea acestora fie în ritm accelerat prin modalități artificiale de stimulare, fie în ritm normal prin regenerare naturală;
- **Reparația complementară:** are un caracter subsidiar, fiind aplicată numai în cazul ineficienței reparației primare și cuprinde măsuri menite să înlocuiască resursa naturală ori serviciul afectat cu resurse ori servicii cu funcționalitate similară și de calitate echivalentă;
- **Reparația compensatorie:** se poate aplica în paralel cu primele două categorii de mai sus și reunește măsuri pentru compensarea pierderilor intermediare

de resurse naturale și de servicii până la regenerarea lor.⁴⁹

Metodele concrete de evaluare a prejudiciului și de alegere a celor mai potrivite măsuri reparatorii sunt detaliate în Anexa a II-a Directivei 2004/35/CE. Pentru a alege măsurile reparatorii cele mai potrivite într-un anumit caz concret, entitățile implicate vor recurge la următoarele metode:

- Atunci când este posibilă recrearea resurselor naturale de același tip, calitate și cantitate cu cele afectate de poluare, se vor aplica măsuri reparatorii bazate pe **echivalența resursă-resursă** ori **serviciu-serviciu**. Cele mai des folosite sisteme sunt Habitat Equivalency Analysis (HEA) și Resource Equivalency Analysis (REA).
- Atunci când nu este posibilă reparația prin echivalență, se vor adopta măsuri reparatorii bazate pe **evaluarea monetară**. Aceste metode nu vor readuce la starea inițială resursele afectate, ci vor asigura înlocuirea lor cu resurse similare din punct de vedere calitativ sau cantitativ, dar de alt tip. Această metodă îmbracă la rândul ei două forme: **abordarea valoare-pentru-valoare** și **abordarea valoare-pentru-cost**.⁵⁰

⁴⁹ Pentru mai multe detalii, a se vedea *The Environmental Damage (Prevention and Remediation) Regulations 2009 – Guidance for England and Wales*, November 2009, www.defra.gov.uk

⁵⁰ *The Environmental Liability Law (ELL) and the equivalency methods – Methodological guide*, Department of the Commissioner General for Sustainable Development, France, July 2012, www.developpement-durable.gouv.fr

În continuare, am analizat categoriile de **costuri** care vor fi suportate de operator, printre care se numără: contravaloarea măsurilor de prevenție și de reparație, costurile evaluării prejudiciilor aduse mediului, costurile evaluării riscului, costul elaborării opțiunilor de reabilitare, cheltuielile administrative, judiciare și de executare, costurile colectării informațiilor și alte cheltuieli generale, precum și cheltuielile de supraveghere și de monitorizare. În cazul în care costurile sunt înaintate de autoritatea publică, aceasta va avea un **drept de regres** împotriva operatorului, pe care este în principiu obligată să și-l exercite.

Din considerente de siguranță, actul normativ impune instituirea unei ipoteci imobiliare asupra activelor fixe ale operatorului și a unei popriri asigurătorii, precum și constituirea de garanții financiare suplimentare. În finalul acestui capitol, am analizat prescripția extinctivă (de 5 ani) și termenul de decădere de (30 de ani) reglementate de Directivă, adaptate la specificul prejudiciului ecologic (care se poate materializa după o perioadă lungă de timp).

3. CONCLUZII ȘI PROPUNERI DE *LEGE FERENDA*

1. Dreptul la un mediu sănătos, spre deosebire de celelalte drepturi fundamentale ale omului, a cunoscut o evoluție inedită pe plan internațional. Nefiind consacrat în mod expres în Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, interpretările creative ale jurisprudenței CEDO au permis totuși conturarea conținutului său material. Pornind de la prerogativele recunoscute în mod expres de Convenție (precum dreptul la viață, dreptul la proprietate sau dreptul la respectarea vieții private și de familie), protecția mediului a fost considerată o componentă indispensabilă pentru a asigura exercițiul deplin al drepturilor enumerate mai sus. Deși hotărâri de referință precum cele pronunțate de CEDO în spețele *Lopez Ostra c. Spaniei* sau *Tătar c. României* au contribuit la protejarea indirectă, „prin rigoare” a mediului împotriva riscurilor poluării, iar în prezent dreptul la un mediu sănătos face parte din drepturile fundamentale recunoscute de multe state la nivel constituțional, *de lege ferenda*, considerăm oportună consacrarea explicită a acestuia în Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, printr-un protocol separat. În acest mod, se vor putea stabili în mod clar limitele acestui drept și prerogativele pe care el le oferă titularilor săi. De asemenea, o reglementare explicită va permite CEDO să acopere o plajă mai largă de spețe având ca obiect poluarea și să dezvolte o jurisprudență consistentă în această materie.

2. În domeniul protecției mediului s-au evidențiat de-a lungul timpului mai multe particularități, precum modul în care efectele negative ale poluării devin vizibile în mod gradual, de-a lungul unei perioade lungi de timp, asupra unor areale geografice extinse, creând de multe ori dezechilibre majore și ireversibile ecosistemelor, ori alterarea condițiilor de viață dincolo de puterea de regenerare firească a naturii. Adesea, gravitatea și amploarea acestor prejudicii nu poate fi contracarată prin măsuri de reparație *post factum*; restabilirea factorilor de mediu la starea lor inițială poate antrena eforturi îndelungate și costisitoare pentru societatea în ansamblul său, iar măsurile ulterioare de salvare vor eșua în cazul daunelor ireversibile (precum dispariția unor specii de plante sau animale, distrugerea stratului de ozon al planetei, contaminarea oceanelor cu hidrocarburi etc.). Din acest motiv, sistemul clasic al răspunderii civile delictuale, de tip reparatoriu, apare ca insuficient în demersul de a asigura o protecție adecvată mediului împotriva poluării. În situațiile de acest tip, prevenția reprezintă singura modalitate de a contracara prejudiciile ecologice, iar demersurile de salvagardare a mediului înconjurător trebuie să se focalizeze nu numai asupra corecției catastrofelor din trecut, ci și spre împiedicarea comiterii aceluiași greșeli în viitor. Pentru a răspunde acestor necesități, pe plan juridic s-a conturat un sistem inedit de răspundere civilă, fundamentat pe ideile de precauție și prevenție, relevând o viziune proactivă a legiuitorului contemporan în lupta împotriva poluării. Fără a înlocui sistemul clasic de răspundere reparatorie, această nouă perspectivă, orientată spre viitor și constând în măsuri de prevenție și evaluare a riscului cu caracter preponderent administrativ, are un caracter complementar, operează alături

de sistemele de răspundere deja consacrate și le adaptează noilor realități, oferind un grad mai înalt de protecție mediului înconjurător.

3. Unul dintre principiile fundamentale ale răspunderii civile pentru prejudiciile ecologice îl reprezintă *principiul precauției*, potrivit căruia, atunci când datele științifice deținute la un moment dat nu pot confirma sau infirma producerea unui prejudiciu, însă riscul unor consecințe grave totuși există, chiar dacă el nu poate fi cuantificat, se recomandă o abordare prudentială în activitățile cu potențial periculos pentru mediu, prin implementarea unor măsuri de siguranță sau chiar prin încetarea conduitei riscante și înlocuirea acesteia cu alternative mai sigure. Însă aplicarea principiului precauției în practica judiciară se lovește de numeroase dificultăți, instanțele românești fiind reticente să accepte acest nou temei al răspunderii într-un sistem de drept care timp de secole a privit răspunderea civilă ca un instrument reparator, de intervenție *post factum*. Din acest motiv, instanțele naționale au pronunțat soluții contradictorii, mai ales în spețele având ca obiect radiațiile electromagnetice emise de antenele GSM.
4. Din punctul nostru de vedere, *de lege ferenda*, ar fi utilă adoptarea unor dispoziții legale pe plan național care să faciliteze tragerea la răspundere a poluatorilor în temeiul principiului precauției. Considerăm că, în ipotezele în care există o probabilitate suficientă privind producerea unui prejudiciu ecologic, persoanele interesate ar trebui să aibă acces la instrumentele necesare pentru a opri poluarea la

sursă înainte ca aceasta să se materializeze și să devină mult mai dificil de înlăturat.

5. *De lege ferenda*, considerăm de asemenea oportună definirea principiilor precauției, prevenției și „poluatorul plătește” în mod detaliat, prin intermediul unor reglementări internaționale cu aplicabilitate directă în jurisdicțiile statelor membre. Aceste instrumente legale ar trebui să indice în mod explicit principalele coordonate ale celor trei principii, precum și limitele lor, astfel încât să asigure o interpretare și aplicare unitară a acestora în legislațiile interne. Apreciem că acest demers ar contribui la eliminarea diferențelor de interpretare ce pot apărea între sistemele de drept mai permissive sau mai oneroase față de poluator și situațiile inechitabile generate în practică din acest motiv, mai ales în contextul în care poluarea se poate manifesta adesea la nivel transfrontalier, implicând jurisdicții diferite.
6. Dacă în dreptul comun o condiție esențială a răspunderii civile delictuale o constituie existența unei fapte ilicite (a unei conduite contrare dreptului obiectiv), în legislația specială privind protecția mediului accentul se pune mai degrabă pe *caracterul periculos* al faptei decât pe caracterul său ilicit. Aceasta se datorează faptului că, de multe ori, prejudiciile ecologice sunt cauzate prin activități permise de lege și desfășurate chiar cu autorizații eliberate de autoritățile publice competente. Se poate observa așadar o schimbare de optică a legiuitorului, atenția acestuia deplasându-se de la sancționarea unei încălcări a normei imperative către repararea unui prejudiciu cauzat de o activitate riscantă, indiferent dacă aceasta s-a desfășurat sau nu în parametri

legali. Din acest motiv, apreciem că în doemniul protecției mediului ar fi preferabilă utilizarea termenului de „faptă păgubitoare”, în locul „faptei ilicite”.

7. Prejudiciile ecologice îmbracă două forme, în funcție de proximitatea în lanțul causal a consecințelor negative față de fapta păgubitoare: ***prejudiciile ecologice pure*** (care se răsfrâng în mod direct asupra mediului, privit în ansamblul său și care antrenează o răspundere de tip hibrid, reunind măsuri preventive și reparatorii atât de natură civilă cât și de natură administrativă) și ***prejudiciile ecologice prin ricoșeu*** (care afectează în mod indirect viața, sănătatea și integritatea persoanelor, precum și patrimoniile lor și care atrag o răspundere în principiu reparatorie, de natură civilă).
8. Pornind de la clasificarea prejudiciilor ecologice de mai sus, observăm că în cazul prejudiciilor ecologice prin ricoșeu se aplică preponderent regimul juridic de drept comun, reglementat de Codul civil, pe când în cazul prejudiciilor ecologice pure devin incidente Directiva nr. 2004/35/CE și legile speciale privind protecția mediului, care prevăd un regim de răspundere derogatoriu de la dreptul comun.
9. Din perspectivă jurisprudențială s-au identificat de-a lungul timpului o serie de dificultăți în admiterea cererilor în justiție având ca obiect prejudiciile ecologice pure, deoarece, potrivit dreptului comun, pentru a antrena răspunderea civilă delictuală, prejudiciul trebuie să aibă caracter cert, personal, direct și să aducă atingere unui drept sau unui interes legitim al unei persoane. Însă în multe cazuri, prejudiciul ecologic pur este incert (atât din punct de vedere al probabilității producerii sale cât și al posibilității evaluării sale în bani), are

un caracter difuz (se concretizează de-a lungul unei perioade lungi de timp, iar autorii poluării sunt multipli și dificil de identificat), implică un număr semnificativ de victime și zone geografice extinse, afectează lucruri care nu se află în patrimoniul unei persoane (precum *res communis* și *res nullius*) și nu aduce atingere unui drept subiectiv sau unui interes care să poată fi lesne invocat de particulari în instanță. Din acest motiv, regimul juridic de răspundere de tip clasic s-a dovedit impropriu reparației prejudiciilor ecologice pure.

10. *De lege ferenda*, considerăm că o consacrare detaliată a prejudiciului ecologic pur la nivel internațional, printr-un act normativ cu forță obligatorie, ar oferi un grad de protecție mai ridicat acelor categorii de resurse adesea ignorate de jurisdicțiile interne (*res nullius* și *res communis*), însă a căror importanță pentru bunăstarea societății în ansamblul ei este incontestabilă. Instituirea unei acțiuni directe în justiție pentru repararea prejudiciilor cauzate acestor valori ar putea deveni un instrument eficient în protejarea resurselor naturale care aparțin întregii umanități.
11. De asemenea, *de lege ferenda*, apreciem ca oportună crearea unor mijloace procedurale mai flexibile, care să permită persoanelor fizice și juridice accesul la justiție în vederea prevenirii sau reparării prejudiciilor ecologice pure, chiar și în absența invocării unui drept subiectiv sau a unui interes personal în cauză.
12. În jurisprudența franceză contemporană, pentru identificarea legăturii de cauzalitate dintre fapta ilicită și prejudiciu se utilizează un raționament numit **cauzalitatea probabilistică**. Potrivit acestei practici, atunci când există mai mulți

operatori suspectați a fi generat prejudiciul, însă raportul de cauzalitate nu este imediat aparent, instanța va trage la răspundere, dintre toți autorii potențiali, pe acela care, prin conduita sa, a sporit cel mai mult probabilitatea producerii pagubei. Operatorul astfel identificat va fi ținut să repare în întregime prejudiciul (*all-or-nothing rule*).

13. Pe măsura evoluției societății umane și a progresului tehnologic, s-a constatat adesea o dificultate de a identifica precis persoana vinovată de cauzarea unui prejudiciu, în contextul în care între operator și produsul finit al activității sale se interpun o multitudine de subalterni, iar procedeul de producție este adesea puternic mecanizat, excluzând intervenția umană. Pentru a facilita sarcina probei care îi incumbă reclamantului și a asigura o reparare promptă și eficientă a pagubei, în domeniul protecției mediului s-a optat pentru un tip de **răspundere obiectivă**, independentă de orice culpă a făptuitorului. Acest tip de răspundere este incident mai ales în cazul prejudiciilor ecologice pure.
14. Uneori, în ipotezele de răspundere obiectivă, legiuitorul condiționează antrenarea răspunderii de ***caracterul substanțial al prejudiciului*** suferit sau de o anumită ***gravitate a faptei comise***. Această atitudine se justifică prin faptul că, fiind vorba de un regim juridic mai oneros pentru autor, în mod natural acesta va fi aplicabil numai în cazul unor fapte de o pericolozitate socială mai ridicată sau în cazul unor prejudicii de mare anvergură.
15. O altă particularitate a răspunderii civile obiective constă în stabilirea unor ***plafioane valorice maxime pentru despăgubirile bănești*** la care poate fi obligat poluatorul.

Adesea, aceste plafoane valorice se stabilesc în domenii de activitate care impun în mod complementar asigurări obligatorii sau fonduri de garantare. Existența acestor limite valorice a fost instituită pe de o parte pentru a proteja operatorii de sarcina plății unor sume exorbitante și, pe de altă parte, deoarece piața asigurărilor nu acoperă cereri nelimitate de compensare.

16. *De lege ferenda*, considerăm oportună extinderea răspunderii civile obiective, independente de culpă, astfel încât aceasta să se aplice nu numai prejudiciilor ecologice pure (reglementate de Directiva 2004/35/CE) ci și prejudiciilor ecologice prin ricoșeu cauzate prin fapta proprie a poluatorului, care se repercutează asupra vieții, sănătății și patrimoniilor subiecților de drept individuali. În contextul actual, răspunderea civilă delictuală de drept comun permite acest tip de răspundere obiectivă numai în cazul răspunderii comitenților pentru prepuși sau al răspunderii pentru fapta lucrului, însă pentru prejudiciile ecologice cauzate prin fapta proprie este în continuare imperativă întrunirea tuturor celor patru condiții ale răspunderii, inclusiv vinovăția. Considerăm că o abordare mai flexibilă privind condiția vinovăției în cazul prejudiciilor ecologice prin ricoșeu ar înlesni sarcina probei în litigiile civile având acest obiect și ar facilita o mai promptă și eficientă reparare a pagubei cauzate victimelor indirecte ale poluării.
17. Prin art. 630 C.civ. a fost reglementată pentru prima oară în mod expres în legislația română o nouă formă de răspundere civilă: depășirea inconvenientelor normale de vecinătate. Din punct de vedere al naturii juridice, ea reprezintă o

manifestare a limitelor judiciare care pot fi aplicate dreptului de proprietate. Deși în relațiile dintre vecini este firesc să existe anumite tulburări rezultate din exercitarea normală a dreptului de proprietate, atunci când aceste inconveniente depășesc un prag rezonabil de toleranță, ele nu vor mai beneficia de protecția legii. Avantajul art. 630 C.civ. constă în faptul că el poate fi invocat ca temei legal pentru tragerea la răspundere a poluatorilor pentru prejudiciile ecologice prin ricoșeu, la inițiativa vecinilor care nu beneficiază de acțiune directă în temeiul unei legi speciale privind protecția mediului și care nu ar putea obține reparație nici în contextul dreptului comun (deoarece nu sunt întrunite condițiile abuzului de drept sau ale răspunderii civile delictuale). Cu toate acestea, dacă în urma unui test al proporționalității se va dovedi utilitatea activității perturbatoare în realizarea unui interes superior, public sau privat, instanța poate admite continuarea tulburării de către autor, în schimbul plății unor despăgubiri bănești vecinilor afectați. Așadar, există riscul ca această instituție de drept să fie deturnată de la scopul său, îngăduind proliferarea poluării în schimbul achitării unei redevențe de către operatori.

18. Codul civil actual prezintă o reglementare comprehensivă a răspunderii civile delictuale, consacrand explicit soluții care au fost elaborate de-a lungul timpului de practica judiciară și de literatura de specialitate pentru a suplini numeroasele cazuri de vid legislativ din perioada anterioară. Soluțiile oferite de Codul civil actual au pus capăt unor îndelungate divergențe de opinii și au facilitat uniformizarea jurisprudenței la nivel național. Cu titlu exemplificativ, amintim: stabilirea momentului de la care ia naștere dreptul

la reparație al victimei (din ziua în care prejudiciul a fost cauzat); clarificarea solidarității pasive în cazul sancționării mai multor făptuitori împreună cu persoanele care răspund pentru aceștia (eliminând noțiunea obligațiilor *in solidum*); reglementarea solidarității pasive dintre autori, instigatori, complici, favorizatori și tăinuitori; consacarea dreptului de opțiune al victimei între reparația în natură și reparația prin echivalent (care poate fi exercitat inclusiv pe considerente de oportunitate); stabilirea modalităților de reparație a prejudiciilor în anumite situații inedite (pierderea unei șanse, pierderea capacității de muncă, sporirea nevoilor de viață, restrângerea posibilităților de viață familială și socială, decesul persoanei care presta întreținere etc.); identificarea momentului de referință privind calculul despăgubirilor bănești (valoarea prejudiciului la data producerii acestuia) și reglementarea situațiilor în care este posibilă modificarea cuantumului despăgubirilor care au fost stabilite printr-o hotărâre judecătorească definitivă.

19. Directiva 2004/35/CE consacră un regim juridic special de răspundere pentru prejudiciile ecologice pure. Acest act normativ reunește în cuprinsul său atât măsuri de prevenție, cât și măsuri reparatorii specifice (de natură civilă și administrativă). Un element distinctiv al acestui regim juridic derogatoriu constă în faptul că subiectul pasiv al răspunderii este **operatorul** (o persoană fizică sau juridică desfășurând activități profesionale), iar subiectul activ poate fi numai o **autoritate publică**. Particularilor nu li se conferă drept la acțiune prin Directivă, însă aceștia pot sesiza și influența activitatea autorităților publice.

20. Directiva instituie un regim de răspundere cu caracter dual, în funcție de gravitatea faptei păgubitoare. Astfel, pentru faptele comise în contextul activităților profesionale cu risc ridicat, enumerate în Anexa III a documentului, răspunderea este una de tip **obiectiv**. Dimpotrivă, pentru faptele săvârșite în exercițiul altor activități decât cele menționate în Anexa III, care au generat o stare de pericol sau un prejudiciu speciilor și habitatelor naturale, răspunderea rămâne de tip **subiectiv**, fiind necesară dovedirea vinovăției operatorului.
21. **Acțiunea de prevenire** reglementată de Directiva 2004/35/CE înglobează măsuri cu caracter urgent adoptate de operator sau de autoritatea competentă, imediat după comiterea faptei păgubitoare, dar înainte de materializarea consecințelor negative, în scopul de a limita sau de a împiedica producerea prejudiciului ecologic. **Acțiunea de reparație** sub egida Directivei se prezintă sub forma unei structuri ierarhice tripartite, compuse din: *reparația primară* (aducerea mediului la starea sa inițială sau cel puțin la o stare similară, utilizând de regulă capacitățile naturale de regenerare ale factorilor naturali afectați); *reparația complementară* (înlocuirea resurselor afectate cu resurse echivalente din punct de vedere calitativ și cantitativ) și *reparația compensatorie* (compensarea pierderilor intermediare de resurse până la regenerarea lor). Indiferent de persoana care a implementat măsurile prezentate mai sus, costurile vor fi suportate integral de operator, în temeiul principiului „poluatorul plătește”.

Ne dorim ca lucrarea noastră să reprezinte un omagiu adus experienței acumulate în practică și perspectivelor din literatura de specialitate elaborate până în prezent, care ne-au inspirat și ne-au ghidat acest demers științific, precum și efortului constant al specialiștilor al căror spirit inovator stăruie zi de zi în găsirea unor soluții juridice noi pentru responsabilizarea societății umane aflate într-o evoluție continuă. Răspunderea civilă delictuală pentru prejudicii ecologice reprezintă un subiect dinamic și mereu schimbător, iar scopul doctrinei este de a reuni într-un sistem coerent numeroasele reglementări specifice, discernerea principalelor idei printr-un filtru critic și adaptarea acestora la realitățile întâlnite în practică. Dorim ca teza noastră să devină parte din acest vast sistem al cunoașterii și să aducă o contribuție utilă în contextul unei cercetări orientate spre viitor.

4. BIBLIOGRAFIE

CURSURI. TRATATE. MONOGRAFII

- 1) Adam, Ioan, *Drept civil. Obligațiile. Faptul juridic*, ediția I, Ed. C.H. Beck, București, 2013;
- 2) Adam, Ioan, *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*, ediția a II-a, Ed. C.H. Beck, București, 2014;
- 3) Angheni, Smaranda, *Drept civil – Teoria generală a obligațiilor*, ediție revizuită și completată, Ed. Oscar Print, București, 1995;
- 4) Aristotel, *Fizica*, Ed. Științifică, 1966;
- 5) Aristotel, *Metafizica*, Ed. Univers Enciclopedic Gold, 2010;
- 6) Bacon, Francis, *The elements of the common laws of England*, London, 1630;
- 7) Baias, Flavius Antonius coord., *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, Ediția I, Ed. C.H. Beck, București 2012;
- 8) Beebee, Helen; Hitchcock, Christopher; Menzies, Peter, *The Oxford handbook of Causation*, Oxford University Press, New York, 2009;
- 9) Bîrsan, Corneliu, *Drept civil. Drepturile reale principale*, ediția a III-a, Ed. Hamangiu, București, 2008;
- 10) Bîrsan, Corneliu, *Drept civil. Drepturile reale principale*, ediția a III-a, Ed. Hamangiu, București, 2017;

- 11) Boilă, Lacrima Rodica, *Noul Cod civil. Perspective privind răspunderea civilă delictuală*, Ed. C.H. Beck, București, 2012;
- 12) Boilă, Lacrima Rodica, *Răspunderea civilă delictuală obiectivă*, ediția a II-a, Ed. C.H. Beck, București, 2014;
- 13) Boroi, Gabriel, *Drept civil. Partea generală. Persoanele*, ediția a III-a, Ed. Hamangiu, București, 2008;
- 14) Boroi, Gabriel, *Noul Cod de procedură civilă. Comentariu pe articole*, vol. 1, Ed. Hamangiu, București, 2013;
- 15) Boroi, Gabriel; Stănciulescu, Liviu, *Instituții de drept civil în reglementarea Noului Cod civil*, Ed. Hamangiu, București, 2012;
- 16) Brans, Edward H. P., *Liability for damage to public natural resources. Standing, damage and damage assessment*, Kluwer Law International, The Hague/London/New York, 2001;
- 17) Cantacuzino, Matei B., *Elementele dreptului civil*, București, Ed. Cartea Românească, 1921;
- 18) Ceterchi, Ioan și colab., *Teoria generală a statului și a dreptului*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1967;
- 19) Cornu, Gérard, *Vocabulaire juridique*, Association Henri Capitant, PUF, Quadrige, 2003;
- 20) Cosmovici, Paul, *Contribuții la studiul culpei civile*, Ed. Stiințifică, București, 1960;
- 21) Danielopolu, George, *Explicațiunea Instituțiilor lui Iustinian*, Vol. I, Partea a II-a, Imprimeria Statului, București, 1899;

- 22) Dogaru, Ion; Drăghici, Pompil, *Bazele dreptului civil, Vol. III. Teoria generală a obligațiilor*, Ed. C.H. Beck, București, 2009;
- 23) Dogaru, Ion; Drăghici, Pompil, *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*, ediția a III-a, Ed. C.H. Beck, București, 2019;
- 24) Duțu, Mircea, *Dreptul mediului. Tratat – abordare integrată*, vol. 1 și 2, Ed. Economică, București, 2003;
- 25) Duțu, Mircea, *Principii și instituții fundamentale de drept comunitar al mediului*, Ed. Economică, București, 2005;
- 26) Duțu, Mircea; Duțu Andrei, *Dreptul mediului*, ediția a IV-a, Ed. C.H. Beck, București, 2014;
- 27) Eliescu, Mihail, *Răspunderea civilă delictuală*, Ed. Academiei, București, 1972;
- 28) Epstein, Richard, *Cases and materials on torts*, 9th Edition, Aspen Publishers, 2008;
- 29) Filipescu, Ion P.; Filipescu, Andrei I., *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*, Ed. Universul Juridic, București, 2007;
- 30) Fodor, Maria, *Drept procesual civil*, Ed. Universul Juridic, București, 2014;
- 31) Fodor, Maria; Popa, Sorana, *Drept civil. Teoria generală. Persoanele. Note de curs*, Ed. Universul Juridic, București, 2017;
- 32) Fuerea, Augustin, *Manualul Uniunii Europene*, ediția a VI-a, Ed. Universul Juridic, București, 2016;
- 33) Ghimpa, Nicolae D., *Responsabilitatea civilă, delictuală și contractuală*, București, 1946;

- 34) Hart, Herbert Lionel Adolphus; Honoré, Tony, *Causation in the Law*, Second edition, Clarendon Press, Oxford, 2002;
- 35) Ispas, Petruța Elena, *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor. Sinteze. Jurisprudență. Grile*, ed. Hamangiu, București, 2019;
- 36) Jonas, Hans, *The Imperative of Responsibility – In Search of an Ethics for the Technological Age*, University of Chicago Press, 1985;
- 37) Josserand, Louis, *Cours de droit civil positif français*, vol. II, Paris, Sirey, 1933 ;
- 38) Jourdain, Patrice, *Le dommage écologique et sa réparation. Rapport français*, <http://www.fdsf.rnu.tn/useruploads/files/jourdain.pdf>
- 39) Mangu, Florin I., *Răspunderea civilă delictuală obiectivă*, Ed. Universul Juridic, București, 2015;
- 40) Marinescu, Daniela, *Tratat de dreptul mediului*, Ediția a III-a, Ed. Universul Juridic, București, 2008;
- 41) Mitrache, Constantin; Mitrache, Cristian, *Drept penal român. Partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2014;
- 42) Molcuț, Emil, *Drept privat roman*, ediție revizuită, Ed. Universul Juridic, București, 2007
- 43) Niemesch, Oana Cristina, *Faptul juridic licit*, Ed. Hamangiu, București, 2016;
- 44) Padfield, Nicola, *Criminal Law*, Oxford University Press, 2014;
- 45) Pigou, Arthur Cecil, *The Economics of Welfare*, Macmillan and Co., 4th edition, London, 1932;
- 46) Planiol, Marcel, *Traite élémentaire de droit civil*, 2eme edition, P. Pichon, Paris, 1903;

- 47) Pop, Liviu; Popa, Ionuț Florin; Vidu, Stelian Ioan, *Tratat elementar de drept civil. Obligațiile*, Ed. Universul Juridic, București, 2012;
- 48) Popescu, Tudor R.; Anca, Petre , *Teoria generală a obligațiilor*, Ed. Științifică, București, 1968;
- 49) Pradel, Xavier, *Le prejudice dans le droit civil de la responsabilite*, Librairie Generale de Droit et de Jurisprudence, Paris, 2004;
- 50) Pricope, Paul, *Răspunderea civilă delictuală*, Ed. Hamangiu, București, 2013;
- 51) Reifegerste, Stephan, *Pour une obligation de minimiser le dommage*, Presses Universitaires d Aix-Marseille, 2002;
- 52) Sadeleer, Nicolas de, *Les principes du pollueur-payeur, de prévention et de précaution*, Bruxelles, Bruylant/AUF, 1999;
- 53) Spirkin, Alexander, *Dialectical materialism*, Progress Publishers, 1983;
- 54) Starck, Boris, *Droit civil. Obligations. Responsabilite delictuelle*, ediția a III-a, Litec, Paris, 1988 ;
- 55) Stănescu, Șerban-Alexandru, *Regimul juridic al răspunderii civile pentru daune cauzate prin poluare în context internațional: repere pentru configurarea unei răspunderi obiective a poluatorului*, ed. Universul Juridic, București, 2013
- 56) Stătescu, Constantin; Bîrsan, Corneliu, *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*, ediția a IX-a, Ed. Hamangiu, București, 2008;
- 57) Stoica, Valeriu, *Drept civil. Drepturile reale principale*, ediția a II-a, Ed. C.H. Beck, București, 2013;

- 58) Stoica, Valeriu, *Drept civil. Drepturile reale principale*, Vol. I, Ed. Humanitas, București, 2004;
- 59) Stone, Christopher D., *Should trees have standing? Toward legal rights for natural objects*, William Kaufmann Inc., Los Altos, California, 1974;
- 60) Streteanu, Florin; Nițu, Daniel, *Drept penal. Partea generală. Curs universitar*, vol. 1, Ed. Universul Juridic, București, 2014 ;
- 61) Syntez, Cyril, *La sanction préventive en droit de la responsabilité civile*, Thèse, Université de Montréal, 2009;
- 62) Udroi, Mihail, *Drept penal. Partea generală*, ediția a 2-a, Ed. C.H. Beck, București, 2015;
- 63) Urs, Iosif R., *Drepturile reale*, Ed. Universitară, București, 2006;
- 64) Urs, Iosif R.; Angheni, Smaranda, *Drept civil, vol. 1, Partea generală. Persoanele*, Ed. Oscar Print, București, 1998;
- 65) Urs, Iosif R.; Angheni, Smaranda, *Drept civil, vol. 2, Drepturile reale. Teoria generală a obligațiilor civile*, Ed. Oscar Print, București, 1998;
- 66) Urs, Iosif R.; Ispas, Petruța, *Drept civil. Drepturile reale principale*, Ed. Hamangiu, București, 2013;
- 67) Urs, Iosif R.; Ispas, Petruța, *Drept civil. Drepturile reale*, Ed. Universității Titu Maiorescu, București, 2012;
- 68) Urs, Iosif R., *Repararea daunelor morale*, Ed. Lumina Lex, București, 2001;
- 69) Urs, Iosif Robi; Ispas, Petruța Elena, *Drept civil. Teoria obligațiilor*, Ed. Hamangiu, București, 2015;

- 70) Van Lang, Agathe, *Droit de l'environnement*, Ed. Presses Universitaires de France, 2002;
- 71) Vasilescu, Paul, *Drept civil. Obligații*, ediția a II-a, Ed. Hamangiu, București, 2017;
- 72) Voiculescu, Nicolae, *Protecția internațională a drepturilor omului. Note de curs*, ediția a II-a, Ed. Hamangiu, București, 2017.

STUDII. PUBLICAȚII PERIODICE

- 1) Angheni, Smaranda, *Despre obligații*, în *Noul Cod civil, studii și comentarii*, vol. III, Ed. Universul Juridic, București, 2014;
- 2) Arnăutu, Lucian, *C.A. Iași, Secția civilă, decizia nr. 251 din 10 iunie 2011*, în *Jurisprudență comentată*, Curierul Judiciar, nr. 7-8/2011;
- 3) Banu, Mihai, *Curtea de Justiție a Comunității Europene, Principiul „poluatorul plătește”. Directiva 2004/35/CE. Răspundere pentru mediul înconjurător. Aplicabilitate ratione temporis. Poluare anterioară datei prevăzute pentru transpunerea directivei menționate și care continuă după această dată. Reglementare națională care impută costurile de reparare a daunelor legate de această poluare mai multor întreprinderi. Cerința unei erori sau a unei neglijențe. Cerința unei legături de cauzalitate. Contracte de achiziții publice de lucrări*, Revista Română de Drept European (Comunitar), nr. 6/2010;

- 4) Bălăceanu, Ovidiu; Hanțig, Monica, *Dreptul la un mediu sănătos și echilibrat ecologic*, Curierul Judiciar, nr. 11/2010;
- 5) Bentata, Pierre, *Environmental regulation and civil liability under causal uncertainty: An empirical study of the French legal system*, Review of Law & Economics, vol. 9, issue 2, October 2013;
- 6) Boilă, Lacrima Rodica, *Argumente privind consacrarea abuzului de drept ca o ipoteză distinctă de răspundere civilă în dreptul român*, Revista Română de Drept Privat, nr. 3/2011;
- 7) Caballero, Francis, *Essai sur la notion juridique de nuisance*, Paris, Revue internationale de droit compare, no. 33-4/1981;
- 8) Calabresi, Guido, *Some thoughts on risk distribution and the Law on Torts*, The Yale Law Journal, vol. 70, no. 4, March 1962;
- 9) *Causation in environmental law: lessons from toxic torts*, Note, Harvard Law Review, vol. 128, no. 8, June 2015;
- 10) Cîrstocea, Mariana, *Obiectul și conținutul dreptului fundamental la mediu*, Revista Română de Jurisprudență, nr. 4/2011;
- 11) Coase, Ronald H., *The problem of social cost*, The Journal of Law and Economics, vol. III, oct. 1960;
- 12) Costin, Mircea N.; Costin, Călin M., *Răspunderea civilă preventivă – studiu de caz*, Pandectele Române nr. 1/2010;
- 13) Culp, Jerome M., *Causation, economists, and the dinosaur: a response to Professor Dray*, Law and Contemporary Problems, Vol. 49, no. 3, 1986;

- 14) Diaconescu, Amelia, *Dreptul la un mediu sănătos este un drept fundamental*, Universul Juridic, nr. 11/2017;
- 15) Dogaru, Lucreția, *Modalități de reparare a prejudiciului ecologic*, Universul Juridic, nr. 10/2018;
- 16) Doniga, Anisia Teodora, *Civil liability for private nuisance – A case-law perspective on Article 630 of the Romanian Civil Code*, Conferința Internațională Educație și Creativitate pentru o Societate Bazată pe Cunoaștere – Drept, București, Universitatea Titu Maiorescu, 2019;
- 17) Doniga, Anisia Teodora, *Financial security instruments covering environmental liability in pursuance of Directive 2004/35/EC*, Conferința Internațională Educație și Creativitate pentru o Societate Bazată pe Cunoaștere – Drept, București, Universitatea Titu Maiorescu, 2016;
- 18) Doniga, Anisia Teodora, *Precautionary principle – Grounds for a new type of civil liability*, Conferința Internațională Educație și Creativitate pentru o Societate Bazată pe Cunoaștere – Drept, București, Universitatea Titu Maiorescu, 2015;
- 19) Doniga, Anisia Teodora, *The "polluter pays" principle*, Analele Universității Titu Maiorescu – Drept, Ed. Universității Titu Maiorescu, București, 2016;
- 20) Drăguț, Bogdan Constantin, *Aspecte privind emergența dreptului penal internațional al mediului*, Revista Română de Jurisprudență, nr. 2/2015;
- 21) Drumea, Cătălin Andrei, *Răspunderea civilă preventivă sau pentru prejudicii potențiale*, 2013, www.juridice.ro;

- 22) Dușcă, Ana Ileana, *Codul civil și materia mediului – parțiale împliniri și deziluzii*, Pandectele Române, nr. 1/2012;
- 23) Dușcă, Ana Ileana, *Precizări ale Curții de Justiție a Uniunii Europene referitoare la dreptul omului la un mediu sănătos*, Pandectele Române, nr. 10/2011;
- 24) Dușcă, Ana Ileana, *Răspunderea preventivă – formă a răspunderii ecologice*, Pandectele Române, nr. 4/2011;
- 25) Dușcă, Anca Ileana; Ghiță, Daniel, *Curtea de Apel Craiova. Din nou despre poluarea electromagnetică*, Pandectele Române, nr. 5/2011;
- 26) Duțu, Andrei, *Dreptul la viață. Leucemie generată de expunerea la poluare industrială (CEDO, Hotărârea din 16 aprilie 2015, Smaltini c. Italia)*, Pandectele Române, nr. 1/2016;
- 27) Duțu, Andrei, *Dreptul Uniunii Europene: calitatea aerului și posibilitatea recunoașterii juridice a unui „prejudiciu de anxietate” – Raportul Agenției Europene pentru Mediu privind calitatea aerului în Europa nr. 12/2018*, Pandectele Române, nr. 2/2019;
- 28) Duțu, Mircea, *Considerații în legătură cu delimitarea și corelarea sistemelor (regimurilor) juridice de prevenire și reparare a daunelor ecologice în dreptul român*, Dreptul, nr. 3/2013;
- 29) Duțu, Mircea, *Despre necesitatea recunoașterii și semnificațiile dreptului fundamental al omului la un mediu sănătos*, Dreptul, nr. 9-12/1990;
- 30) Duțu, Mircea, *Dreptul mediului la momentul maturizării*, Pandectele Române, nr. 9/2016;

- 31) Duțu, Mircea, *Impactul ecoglobalizării asupra dreptului. De la dreptul mediului, la dreptul ecosferei*, Revista Română de Dreptul Mediului, nr. 2/2009;
- 32) Duțu, Mircea, *Noua reglementare-cadru română privind protecția mediului*, Revista Română de Dreptul Mediului, nr. 1/2006;
- 33) Duțu, Mircea, *Poluarea electromagnetică și afectarea drepturilor umane fundamentale. Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului*, Dreptul, nr. 9/2019;
- 34) Duțu, Mircea, *Posibile evoluții și involuții constituționale în domeniul protecției mediului, din perspectiva de revizuire a legii fundamentale a României*, Pandectele Române, nr. 8/2013;
- 35) Duțu, Mircea, *Prevenirea și repararea pagubelor de mediu potrivit Ordonanței de Urgență a Guvernului nr. 68/2007*, Dreptul, nr. 11/2007;
- 36) Duțu, Mircea, *Probleme juridice privind contenciosul legat de riscul sanitar și de mediu al câmpurilor electromagnetice și de implantarea/demontarea antenelor de telefonie mobilă GSM*, Pandectele Române, nr. 5/2017;
- 37) Duțu, Mircea, *Răspunderea pentru viitor*, Pandectele Române, nr. 6/2015;
- 38) Duțu, Mircea, *Reglementări și mecanisme juridice comunitare privind garantarea dreptului la un mediu sănătos și echilibrat ecologic*, Revista Română de Drept European (Comunitar), nr. 2/2003;
- 39) Duțu, Mircea, *Repararea prejudiciului ecologic în condițiile Codului civil*, Pandectele Române, nr. 6/2014;

- 40) Duțu, Mircea, *Repararea prejudiciului produs prin depășirea inconvenientelor normale ale vecinătății*, Pandectele Române, nr. 3/2015;
- 41) Duțu, Mircea, *Un pact internațional privind dreptul la mediu*, Pandectele Române, nr. 11/2016;
- 42) Fogleman, Valerie, *Study on Analysis of integrating the ELD into 11 national legal frameworks – Final report prepared for the European Commission – DG Environment*, Stevens & Bolton LLP, 2013;
- 43) Fogleman, Valerie, *The duty to prevent environmental damage in the Environmental Liability Directive; a catalyst for halting the deterioration of water and wildlife*, Academy of European Law, 2019;
- 44) Fogleman, Valerie; Robertson, Christopher; Sonigo, Pierre, *Environmental risk management*, Harvard Business Review, June 26, 2013;
- 45) Honoré, Antony, *Causation in the Law*, The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Winter 2010 Edition, Edward N. Zalta (ed.);
- 46) Ionescu, Georgiana Florina, *Mijloace juridice de protecție a dreptului mediului în România*, Universul Juridic, nr. 7/2017;
- 47) Jourdain, Patrice, *Consacrarea de către Curtea de Casație a Franței a prejudiciului ecologic*, Pandectele Române, nr. 9/2013;
- 48) Kaufman, Crina; Rădulețu, Sebastian, *Respectul vieții private. Dreptul la un mediu sănătos, componentă a dreptului la respectarea vieții private. Obligațiile pozitive ale statului create de art. 8 ali. 1 din Convenție. Inexistența unui cadru legislativ și administrativ adecvat. Autorizarea desfășurării unei*

- activități economice riscante de către o societate unde statul era acționar. Lipsa măsurilor concrete de protecție a mediului și a sănătății populației. Neîndeplinirea obligației de informare și consultare a publicului. Încălcarea principiului precauțiunii, Revista Română de Jurisprudență, nr. 2/2009;*
- 49) Landes, William M.; Posner, Richard A., *Causation in Tort Law: An Economic Approach*, The Journal of Legal Studies, vol. 12, no. 1, Jan. 1983;
- 50) Larroumet, Christian, *La responsabilité en matière d'environnement. Le projet de Convention du Conseil de l'Europe et le Livre vert de la Commission des communautés européennes*, D. 1994;
- 51) Lummert, Rudiger, *Changes in civil liability concepts*, in *Trends in environmental policy and law*, project coordinator Michael Bothe, International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, Gland, Switzerland, 1980;
- 52) Lupan, Ernest, *Dreptul la un mediu nepoluat*, Iurisprudentia, nr. 1/1993;
- 53) Martuzzi, Marco; Bertollini, Roberto, *The precautionary principle, science and human health protection*, International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health, no. 17(1)/2004: 43-46;
- 54) Mocanu, Livia, *Implicațiile Cartei drepturilor fundamentale a UE asupra dreptului la un mediu sănătos*, Revista Română de Drept European (Comunitar), nr. 4/2013;
- 55) Munteanu, Cornelia, *Propunere de lege ferenda privind reglementarea inconvenientelor anormale de*

- vecinătate*, Revista Română de Drept Privat, nr. 4/2007;
- 56) Nica, Mădălina, *Art. 14 alin. (1) din Legea nr. 554/2004 a contenciosului administrativ. Suspensare act administrativ. Dreptul la un mediu sănătos. Convenția de la Aarhus. Consultarea publicului*, Pandectele Române, nr. 1/2013;
- 57) Niță, Anca Jeanina, *Constituționalizarea dreptului la un mediu sănătos și accesul la justiție în probleme de mediu*, Pandectele Săptămânale, nr. 5/2012;
- 58) On, Alexandru-Daniel, *Legislație și jurisprudență privind răspunderea civilă preventivă*, Dreptul nr. 6/2012;
- 59) On, Alexandru-Daniel, *Un concept nou: răspunderea civilă preventivă*, Dreptul nr. 5/2012;
- 60) Pătulea, Vasile, *Studiu de drept comparat în legătură cu condițiile responsabilității civile. Componenta „prejudiciului”*, Pandectele Române, nr. 6/2012;
- 61) Pop, Liviu, *Tabloul general al răspunderii civile în textele Noului Cod civil*, Revista Română de Drept Privat, nr. 1/2010;
- 62) Raffensperger, Carolyn; Schettler, Ted; Myers, Nancy, *Precaution: Belief, Regulatory System and Overarching Principle*, International Journal of Occupational and Environmental Health, 2000, 6:266-269;
- 63) Remond-Gouilloud, Martine, *Du prejudice ecologique (a propos du naufrage de l'Exxon Valdes)*, D. 1989;
- 64) Saladin, Claudia, *Precautionary Principle in International Law*, International Journal of

- Occupational and Environmental Health, 2000, 6:270-280;
- 65) Sales, Katherine; Mugdal, Shailendra; Fogleman, Valerie, *Study on ELD effectiveness: Scope and exceptions, Final Report prepared for European Commission – DG Environment*, BIO Intelligence Service, 2014;
- 66) Savu, Monica, *Curtea de Justiție a Comunității Europene, Dreptul la un mediu sănătos. Daune provocate mediului și sănătății umane. Studii de impact asupra mediului. Implicarea publicului la procesul decizional de acordare a autorizației de mediu. Accesul publicului la informațiile cu impact asupra mediului. Accidentul de mediu din ianuarie 2000 de la Baia Mare. Neîndeplinirea obligațiilor, de către statul pârât, cu privire la informarea publicului asupra consecințelor accidentului de mediu. Dreptul la respectarea vieții private și de familie. Articolul 8 din Convenție (încălcare)*, Pandectele Române, nr. 4/2009;
- 67) Stapleton, Jane, *Choosing what we mean by Causation in the Law*, Missouri Law Review, vol. 73, 2008;
- 68) Stapleton, Jane, *Law, causation and common sense*, Oxford Journal of Legal Studies, Vol. 8, no. 1;
- 69) Stănescu, Șerban-Alexandru, *Fonduri internaționale de indemnizare pentru daunele cauzate prin poluarea cu hidrocarburi*, Revista Română de Drept al Afacerilor, nr. 5/2008;
- 70) Stănescu, Șerban-Alexandru, *Noțiunea juridică de daună cauzată prin poluare în context internațional*, Revista Română de Drept al Afacerilor, nr. 2/2012;

- 71) Stănescu, Șerban-Alexandru, *Poluarea mediului în context transfrontalier. Răspunderea statului vs. Răspunderea exploatantului activității*, Revista Română de Drept Privat, nr. 2/2012;
- 72) Stănescu, Șerban-Alexandru, *Repere privind perfecționarea regimului juridic al răspunderii civile pentru daune cauzate prin poluare în context internațional*, Curierul Judiciar, nr. 1/2013;
- 73) Stănescu, Șerban-Alexandru; Tomescu, Milena, *Condițiile răspunderii juridice pentru daune aduse mediului potrivit Directivei 2004/35/CE*, Revista Română de Drept al Afacerilor, nr. 6/2006;
- 74) Ștefu, Ioan; Măgureanu Alexandru Florin, *Armonizarea legislației românești cu legislația din Uniunea Europeană în domeniul protecției mediului*, Revista Română de Drept European (Comunitar), nr. 4/2013;
- 75) Teleagă, Constantin, *Principiul precauției și viitorul răspunderii civile*, Revista Română de Dreptul Mediului, nr. 1(3)/2004;
- 76) Thieberge, Catherine, *Libres propos sur l'évolution du droit de la responsabilité – vers un élargissement de la fonction de la responsabilité civile*, Revue Trimestrielle du Droit Civil, no. 3, sept. 1999;
- 77) Tunc, Andre, *Les recents developpements des droits anglais et americain sur la relation de causalite entre faute et le dommage dont on doit reparation*, Revue internationale de droit compare, vol. 5 no. 1, Janvier-mars 1953;
- 78) Urs, Iosif R., *Reglementarea limitelor judiciare cu privire la exercitarea dreptului de proprietate privată*

în cadrul raporturilor de vecinătate, Noul Cod civil. Studii și comentarii, vol. II, Ed. Universul Juridic, București, 2012;

- 79) Urs, Iosif R., *Studiu privind reglementarea răspunderii juridice delictuale pentru prejudicii nepatrimoniale*, Sesiunea de comunicări științifice „Raportul dintre dreptul comun și drepturile speciale”, Academia de Științe Juridice din România, 2018;
- 80) von Buri, Maximilian, *Über Kausalität und deren Verantwortung. Großherz. Oberstaatsanwalt zu Darmstadt*, Leipzig, J. M. Gebhardt's Verlag, 1873;
- 81) Wright, Richard W., *The grounds and extent of legal responsibility*, San Diego Law Review, vol. 41, 2003;
- 82) Wright, Richard, *Acts and omissions as positive and negative causes*, in *Emerging Issues in Tort Law*, (Jason W. Neyers, Erika Chamberlain & Stephen G.A. Pitel eds., 2007).

JURISPRUDENȚĂ

Jurisprudență internațională:

- 1) CEDO, cauza *Korbely c. Ungariei*, Cererea nr. 9174/02, Hotărârea din 19 septembrie 2008;
- 2) CEDO, cauza *Lopez Ostra c. Spaniei*, Cererea nr. 16798/1990, Hotărârea din 9 decembrie 1994;
- 3) CEDO, cauza *Öneryildiz contra Turciei*, Cererea nr. 48939/99, Hotărârea din 30 noiembrie 2004;
- 4) CEDO, cauza *Smaltini c. Italia*, Cererea nr. 43961/09, Hotărârea din 16 aprilie 2015;

- 5) CEDO, cauza *Tătar c. României*, Cererea nr. 67021/01, Hotărârea din 27 ianuarie 2009;
- 6) CJCE, Hotărârea din 24 iunie 2008 (cauza C-188/07), *Commune de Mesquer c. Total France SA, Total International Ltd*;
- 7) CJUE, cerere de hotărâre preliminară introdusă de Consiglio di Stato (Italia) către CJUE la 10 octombrie 2013, (cauza C-534/13), *Ministero dell'Ambiente e della Tutela del Teritorio e del Mare ș.a. c. Fipa Group ș.a.*;
- 8) CJUE, Hotărârea din 12 mai 2011 (cauza C-115/09), *Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein - Westfalen eV c. Bezirksregierung Arnsberg*;
- 9) CJUE, Hotărârea din 15 octombrie 2009 (cauza C-263/08), *Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsförening c. Stockholms kommun genom dess marknämnd*;
- 10) CJUE, Hotărârea din 16 decembrie 2010 (cauza C-266/09), *Stichting Natuur en Milieu, Vereniging Milieudefensie, Vereniging Goede Waar & Co. c. College voor de toelating van gewasbeschermingsmiddelen en biociden, fost College voor de toelating van bestrijdingsmiddelen*;
- 11) CJUE, Hotărârea preliminară din 9 martie 2010 (cauza C-378/08), *Raffinerie Mediterranee (ERG) SpA, Polimeri Europa SpA, Syndial SpA c. Ministero dello Sviluppo Economico și alții*;
- 12) Comisia, cauza *Arrondelle c. Regatului Unit*, Cererea nr. 7889/77, Decizia de admisibilitate din 15 iulie 1980, Hotărârea din 13 mai 1982;

- 13) Tribunalul Arbitral Internațional *ad hoc* constituit în baza Convenției de la Ottawa din 15 aprilie 1935, Disputa privind topitoria Trail, *Statele Unite ale Americii c. Canada*, hotărârile din 16 aprilie 1938 și 11 martie 1941.

Jurisprudență națională:

- 1) Decizia nr. 692/2014 referitoare la excepția de neconstituționalitate a prevederilor art. 630 alin. (2) din Codul civil, 27 nov. 2014, Curtea Constituțională;
- 2) Decizia nr. 141/2015, Înalta Curte de Casație și Justiție, Secția a II-a Civilă; publicată în www.scj.ro din 21 ianuarie 2015;
- 3) Hotărârea nr. 2017/2017, Judecătoria Sectorului 1 București, publicată în portal.just.ro nr. 2 din 23 martie 2017;
- 4) Decizia nr. 141/2015, Înalta Curte de Casație și Justiție, Secția a II-a Civilă, publicată în www.scj.ro din 21 ianuarie 2015;
- 5) Sentința penală nr. 74/2016, Judecătoria Caransebeș, publicată în portal.just.ro nr. 2 din 02 martie 2016;
- 6) Decizia nr. 141/2015, Înalta Curte de Casație și Justiție, Secția a II-a Civilă, publicată în www.scj.ro din 21 ianuarie 2015;
- 7) Decizia nr. 221/2016, Înalta Curte de Casație și Justiție, Secția a II-a Civilă, publicată în www.scj.ro din 03 februarie 2016;
- 8) Sentința civilă nr. 1150/2017, Judecătoria Tecuci, publicată în portal.just.ro nr. 2 din 26 mai 2017;

- 9) Sentința civilă nr. 864/2009, 24 iunie 2009, Judecătoria Sectorului 1 București;
- 10) Decizia nr. 251 din 10 iunie 2011, Curtea de Apel Iași, Secția civilă;
- 11) Decizia nr. 456/2012 din 3 mai 2012, Tribunalul Hunedoara;
- 12) Decizia din data 5 iunie 2013, Înalta Curte de Casație și Justiție, Secția penală, publicată în www.scj.ro din 05 iunie 2013;
- 13) Sentința civilă nr. 11199/2014 din 12 nov. 2014, Judecătoria Oradea;
- 14) Sentința civilă nr. 11504/2015 din 13 octombrie 2015, Judecătoria Iași, Secția civilă;
- 15) Decizia nr. 1367/2015 din 2 dec. 2015, Tribunalul Arad;
- 16) Decizia nr. 1570/2016 din 15 apr. 2016, Tribunalul București;
- 17) Sentința civilă nr. 1925/2017 din 8 mar. 2017, Judecătoria Oradea;
- 18) Decizia nr. 357/2017 din 14 mar. 2017, Tribunalul Constanța;
- 19) Decizia nr. 1288/2017 din 20 dec. 2017, Tribunalul Bihor;
- 20) Decizia nr. 9863/2018 din 1 nov. 2018, Judecătoria Brașov.